

V siločarách nové střední Evropy. Koncepce a tvorba zahraniční politiky Slovenské republiky v prvním desetiletí její existence

«In the gravitational field of the new Central Europe: Concepts and Implementation of the Foreign Policy of the Slovak Republic in Its First Decade.»

by Miroslav Kunštát

Source:

Centre. Journal for Interdisciplinary Studies of Central Europe in the 19th and 20th Centuries (Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století), issue: 2 / 2010, pages: 82-118, on www.cceol.com.

V siločarách nové střední Evropy. Koncepce a tvorba zahraniční politiky Slovenské republiky v prvním desetiletí její existence

Miroslav Kunštát

Abstract: The study deals with the historical determinants, concepts and practical implementation of the foreign policy of the Slovak Republic in the first decade of its existence (from its establishment in 1993 to Slovakia's accession to the NATO and EU in 2004). Author examines the external and internal factors shaping the Slovak foreign policy, i.e. in particular the dynamics, which on the one hand resulted from the attractiveness of NATO and the EU (and of the Western orientation in general) but on the other hand was based on the anti-liberal and nationalist political traditions and tendencies that were very significant in Slovakia in the respective period.

Keywords: Central Europe, Slovak Republik, foreign policy

Tématem této studie je vývoj a implementace koncepce (konceptů) zahraniční politiky samostatné Slovenské republiky (SR) po roce 1993 v jednotlivých fázích jejího vývoje, a to i se zohledněním slovenských zahraničně-politických aktivit a konceptů v rámci rozvolňující se československé federace v letech 1990–1992, resp. s výhledem za klíčový volební rok 2002, který opakovaně – a tentokrát i jednoznačně – politicky „zpečetil“ dlouhodobé, byť předtím často zpochybňované směřování Slovenska do euroatlantických struktur. Časový horizont tohoto příspěvku tedy nutně sahá k oběma symbolickým událostem roku 2004, tj. ke vstupu SR do Evropské unie a k přijetí SR do Severoatlantické

aliance na jejím istanbulském summitu.¹ Sledované téma je zařazeno do širšího historického kontextu s důrazem na starší tradice slovenského zahraničně-politického myšlení, důraz je kladen i na otázku formování slovenských zahraničně-politických elit, zejména po roce 1989, resp. 1993. S tím souvisí nejen složení a úroveň slovenské zahraniční služby, nýbrž i vznik a reálný vliv slovenských zahraničně-politických „think-tanků“. Základem této převážně empiricky pojaté studie (s několika teoretickými, resp. metodologickými přesahy) je rozbor základních koncepčních prvků (resp. „tras“) slovenské zahraniční politiky, sledování jejich konkrétního prosazování slovenskou diplomacií, a to ve vazbě na nejdůležitější endogenní i exogenní politické faktory, které měly na její úspěšnost vliv.² Autor zmiňuje i alternativy, které se nenaplnily – od katastrofických scénářů až po zajímavé rektifikace, které byly diskutovány spíše v akademické rovině. Pozornost je přirozeně věnována časté a velmi silné „průmětovosti“ politiky vnitřní do politiky zahraniční (zejména v období vlád Vladimíra Mečiara) jakožto obecného postkomunistického fenoménu, který však nabyl na Slovensku specifických rysů. V období následujícím (po volbách v září 1998) přispěvek zachycuje rychlé a úspěšné nalezení zahraničně-politického konsensu ve vazbě na stabilizaci demokratických institucí, na postupnou

- 1 Původní verze této studie vznikla v rámci vědeckého projektu MZV ČR č. 14/2004 *Zahraničně-politické koncepty postkomunistických států po roce 1989 a jejich srovnání. Strět představ a skutečnosti*, jehož hlavním řešitelem byl Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc. (UK-FSV). Tento projekt byl uzavřen a schválen interní oponenturou, k jeho následné publikaci však nakonec nedošlo. Předložený text je zkrácenou, revidovanou a částečně aktualizovanou verzí této studie. Z jazykového hlediska jsem se přiklonil k úzu obvyklému v řadě českých odborných publikací na slovenské téma: autentické slovenské texty jsou ponechávány v originále (pokud nebyly např. z důvodů dostupnosti převzaty z českého překladu), názvy slovenských organizací a institucí (včetně stran, hnutí, spolků a občanských iniciativ) jsou použity ve slovenštině při prvním použití, resp. v nominativu, v ostatních pádech jsou z důvodů logiky a ucelenosti české věty přeloženy do českého ekvivalentu. Ke zdůvodnění podobné praxe viz např. JAN RYCHLÍK, *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*, Bratislava 2002, s. 13.
- 2 Autor-historik si je vědom umístěním svého tématu mezi tzv. historií současnosti (s jejími nutnými heuristickými a metodologickými limity), politologií a mezinárodními vztahy. U normativní roviny zahraniční politiky (koncepty, programy) provádí pouhou obsahovou analýzu, neboť považuje její současné diskursivní pole za relativně stabilizované; u „intelektuální reflexe“ (jež zpravidla nezahrnuje aktéry zahraniční politiky v užším slova smyslu), jakož u některých konkrétních politiků s výraznějšími osobními a zároveň fundovanými názory (jako je např. Ján Čarnogurský), tato analýza ad hoc přechází do historické diskursivní analýzy, neboť více postihuje oblast (vztah) mezi identitou a zahraniční politikou. Je si přitom vědom katalogu slabin, které před nedávnem formuloval (2006) R. Hansen v souvislosti s „diskurzivní analýzou bosenské války“. Srov. např. VÍT BENEŠ, *Diskurzivní analýza*, in: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, ed. Petr Drulák a kol., Praha 2008, s. 92–124, zde s. 107.

změnu percepce SR v očích zahraničních partnerů a v neposlední řadě ve vazbě na křehký vnitřní, „celoslovenský“ smír ohledně postojů ke vzniku samostatného Slovenska – a s tím související druhotné rozdělení slovenského politického spektra na „proslovenský“ a „antislovenský“ tábor.³

Federální intermezzo

Znovuzískaná politická svoboda v roce 1989 vnesla novou dynamiku i do česko-slovenských vztahů. Rozporuplné státoprávní představy slovenských politických subjektů o budoucí podobě česko-slovenského soužití měly však od počátku společného jmenovatele v požadavku artikulovat *svébytnou slovenskou zahraniční politiku*, a to buď v různé míře koordinovanou se zahraniční politikou federace, či jako zahraniční politiku SR coby zvláštního subjektu mezinárodního práva. Legislativně zcela nesystémový prvek, srozumitelný však jako výmluvný projev slovenských desiderátů, představovalo zřízení Ministerstva mezinárodních vztahů SR (Ministerstvo medzinárodných vzťahov Slovenskej republiky) zákonem SNR z 30. srpna 1990. Určitý kompromis v této otázce (byť dočasný) představovala politická dohoda představitelů federace, ČR a SR z pražského Hrzánského paláce (13. listopadu 1990), která se týkala tzv. *dělení mezinárodněprávní subjektivity* a umožňovala, aby republiky mohly v rámci svých kompetencí uzavírat samostatné mezinárodní smlouvy s autonomními částmi federálních států, resp. se státy vůbec. Tehdy ještě převládl názor, že Československo zůstává jediným subjektem mezinárodního práva a zahraniční politika zůstane v kompetenci federace. Výsledky této dohody se pak promítly do předmětného článku 7, tzv. „haluškového“ kompetenčního zákona z 12. prosince 1990, který republikám umožňoval v souladu se zahraniční politikou federace uzavírat smlouvy v oblasti svých, tímto zákonem rozšířených kompetencí, a také mj. zřizovat vlastní zastoupení a přijímat u sebe zástupce cizích států.⁴ Tím získaly pro svoji činnost Ministerstvo medzinárodních vztahov Slovenskej republiky (vedené zpočátku známým hercem a tehdy i politickým souputníkem Vladimíra Mečiara Milanem Kňažkem), resp. Výbor

3 Již v polovině 90. let se mnozí slovenští historikové a politologové právem domnívali, že ke kýžené konsolidaci slovenského politického spektra (a tedy i k nalezení základního zahraničně-politického konsensu) dojde tehdy, až se relevantním politickým silám podaří nalézt pozitivní společný jmenovatel pro všechny občany bez ohledu na to, jaký měli původně názor na vznik samostatného státu. Srov. např. SAMUEL ABRAHÁM, Slovensko a fenomén Ďurica, *Kritika a kontext* 2–3/1997, s. 20.

4 Ústavní zákon č. 556/1990 Sb. Srov. JAN RYCHLÍK, *Rozpad Československa*, s. 158–167.

pro mezinárodní styky při vládě ČR (v čele s Viktorií Hradskou) též federální legislativní rámec a kompetenční vymezení ve vztahu k Federálnímu ministerstvu zahraničních věcí (FMZV). Již sama rozdílnost názvů těchto jinak srovnatelných institucí ovšem výmluvně naznačuje odlišnost ambicí a přístupu obou stran k zahraničněpolitické agendě jednotlivých republik.⁵

Volby do zastupitelských sborů ČSFR, ČR a SR ve dnech 5.–6. června 1992 zásadně změnily politickou scénu na všech úrovních a v podstatě již rozhodly o řešení státoprávního uspořádání, byť vítězné subjekty – česká Občanská demokratická strana (ODS) a slovenské Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) – explicitně zánik společného státu ve svých programech nedeklarovaly. Po klíčovém jednání Václava Klause a Vladimíra Mečiara v brněnské vile Tugendhat 26. srpna 1992 bylo již základní zadání pro federální ministerstvo zahraničních věcí (spravované Slovákem Jozefem Moravčíkem z HZDS), jakož i pro obě republiková ministerstva (vedená Josefem Zieleniecem z ODS a opět Milanem Kňažkem z HZDS) jasné: na federální úrovni technicky připravit rozdělení československé zahraniční služby (budov jednotlivých misí, převedení personálu, archivu FMZV) a zároveň v zahraničí nastalé státoprávní decize dobře prodat coby pokojný a kultivovaný „sametový rozvod“, na úrovni republikové pak vypracovat koncepcce zahraniční politiky pro oba nástupnické státy. Republiková ministerstva k tomu mohla využít i za tím účelem zpracovávané, povětšinou kvalitní analytické materiály z jednotlivých zastupitelských úřadů ČSFR, což se ovšem ke škodě věci většinou nestalo. Nevýhodná pozice SR přitom byla od počátku zjevná: většina slovenských „federálních diplomatů“ deklarovala své přání zůstat v Praze, a to buď na českém ministerstvu či v soukromé sféře, ČR též mohla využít technicky dobře vybaveného a reprezentativního Černínského paláce. Aplikace provenienčního přístupu, který je také součástí Vídeňských protokolů o sukcesi států, vedla k ponechání celého archivu FMZV – archivu české a slovenské zahraničněpolitické paměti – v Praze: „Prechádzame históriou z jedného štátu do druhého. Generácie naplnili svojimi životmi archívy, ku ktorým nemáme kľúče, len prístup, vymedzený normami pre cizích štátnych príslušníkov. Zostávajú nám archívy provincie.“ (Svetoslav Bombík).⁶

5 Po odvolání V. Mečiara z funkce předsedy vlády SR 23. dubna 1991 Milana Kňažka nahradil – po krátké premiérské interimní správě – poradce prezidenta Václava Havla Pavol Demeš, který prosazoval těsnější koordinaci slovenského ministerstva s FMZV v Praze, což ovšem vzhledem k celkovým ambicím nového kabinetu J. Čarnogurského nebylo zcela jednoduché a prosté excesů či nedorozumění. Srov. též JIŘÍ DIENSTBIER, *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1999*, Praha 1999, zvláště s. 161–163, 373–385.

6 Předčasně zesnulý slovenský historik a politolog (a na konci roku 1992 též člen mezirezortní komise pro dělení archivu a knihovny FMZV ČSFR) Svetoslav Bombík v tomto výroku vyjádřil

Nový stát na staronové politické mapě

Samostatná Slovenská republika tedy vstoupila 1. ledna 1993 na mezinárodní scénu jako nástupnický stát pokojně a legálně – i když ne zcela legitimně – rozdělené České a Slovenské federativní republiky. Civilizovaná a v rámci možností též právně zajištěná dismembrance ČSFR do značné míry usnadnila zahraniční politice samostatného Slovenska její výchozí podmínky. Nečekaně rychle rozdělení státu však neumožnilo vypracovat a alespoň na úrovni rodících se (resp. staronových) zahraničně-politických elit šířeji prodiskutovat vskutku konzistentní zahraničně-politickou koncepci.⁷ Příslušné rezortní ministerstvo sice určitou základní orientační koncepci, která organicky navázala na zahraniční politiku bývalé federace a převzala prakticky všechny její priority, rychle vypracovalo, avšak širší politická debata a s ní související hledání celospolečenského konsensu se zejména v prvních letech existence samostatného Slovenska příliš nerozvinuly. Její diktum bylo velmi strážlivé a „realistické“ (podobně jako srovnatelná zárodečná koncepce česká), zdůrazňovala se „nutnost realismu v souvislosti s geopolitickým postavením a posuzováním vlastního místa Slovenska v evropském kontextu a nepředpojatá otevřenost vůči podnětům spolupráce z různých stran“.⁸

Především Česká republika v ní byla charakterizována jako nejvýznamnější partner, s nímž chce SR v dalším soužití zachovat komplex životně důležitých

i obecnější problém vztahu Slovenska a Slováků ke společné česko-slovenské minulosti a nepřímo i obavu, že v důsledku rozdělení Slováci nebudou československé dějiny v letech 1918–1992 považovat za „svoje“ dějiny – a nechají se z nich vyobcovat, tak jak již jednou učinili v případě dějin uherských. Srov. SVETOSLAV BOMBÍK, *Naše dejiny – cudzie archívy alebo Čo ukrýva podkrovie Černínskeho paláca, Národná obroda* 8. 12. 1992, s. 4.

- 7 K právním aspektům rozdělení ČSFR viz zejména ERIC STEIN, *Česko-Slovensko. Konflikt – roztržka – rozpad*, Praha 2000; MAYA HERTIG, *Die Auflösung der Tschechoslowakei. Analyse einer friedlichen Staatsteilung*, Basel – Genf – München 2001, s. 201–460. Srov. též INGO VON MÜNCH, GÜNTER HOOG, *Rozdělení československého státu z mezinárodněprávního hlediska*, in: *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu*, edd. R. Kipke, K. Vodička, Praha 1993, s. 173–192; JIŘÍ DIENSTBIER, *Mezinárodní aspekty rozpadu Československa*, in: *tamtéž*, s. 193–198; TÝŽ, *Od snění k realitě*, s. 241–282. K zahraničněpolitickým implikacím též VLADIMÍR SRB, TOMÁŠ VESELÝ, *Rozdělení Československa*, Bratislava 2004, s. 108–115. O problematice rozdělení ČSFR však pojednal nejkomplexněji v rámci své rozsáhlé trilogie o česko-slovenských vztazích ve 20. století J. RYCHLÍK, *Rozpad Československa*, zde k zahraničněpolitické materii viz především s. 195–226, 273–334.

- 8 Interní překlad této koncepce do češtiny z dílny MZV ČR cit. dle JIŘÍ KUDĚLA, MIROSLAV KUNŠTÁT (eds.), *Setkání sedmi prezidentů v Litomyšli (15.–16. dubna 1994). Informační materiál pro potřeby tiskového odboru Kanceláře prezidenta republiky*, Praha 1994, s. 36–37 (osobní archiv autora). Zejména citovaná pasáž byla někdy vykládána tak, že SR bude mít poněkud větší zájem o „výchozí politiku“ než bývalé Československo – což se v následujících letech vskutku mělo naplnit.

vazeb z dob existence společného státu. Základní principy se ovšem nelišily a nenaznačovaly v žádném případě budoucí slovenský *Alleingang*: zdůrazňovaly orientaci na tržní ekonomiku, na pluralitní politický systém a dodržování lidských práv (včetně práv národnostních menšin), principiální zájem o výrazný vstup zahraničního kapitálu do ekonomiky SR, prioritní význam integrace SR do Evropské unie, aktivní zapojení do celoevropských bezpečnostních struktur (= tuto opci obsahovala česká koncepce jen ve velmi omezené míře!), důležitost transatlantického obranného systému a stabilizaci korektních dvoustranných vztahů se sousedními i dalšími státy. Nejenom z této koncepce, ale i z dalších vyjádření nejvyšších představitelů slovenské (ale např. i maďarské) diplomacie čísla ovšem tehdy nepřiměřená obava z toho, že „zmenou politickej mapy v srdci Európy sa ČR evidentne priblížila ku geopolitickému prostoru Západu“ a že „viac ako 800 km dlhá hranica ČR s kľúčovým štátom ES SRN, najdlhšia z hľadiska oboch štátov, bude znamenať posilovanie politického dialógu ČR a ES i po politickej línii a viesť k prehĺbeniu ekonomickej spolupráce.“ Pozorné čtenáře tehdejších iniciálních českých a slovenských koncepčních dokumentů mohlo překvapit, že autorem tohoto „geopolitického“ výroku není Alexander Vondra či Josef Zieleniec (diktum je totiž téměř identické s jejich první zahraničně-politickou koncepcí ČR z konce roku 1992), nýbrž pražským „cestováním po mapě“ zřejmě uhranutý Milan Kňažko (ministr zahraničí do 25. února 1993).⁹

Do jisté míry „mechanické“ převzetí hlavních priorit federální zahraniční politiky bývalého Československa – tj. prozápadní orientace a evropská integrace – bylo někdy vysvětlováno spíše obavou z izolace, než že by jasně vyplývalo z mandátu svěřeného voliči.¹⁰ Volby v roce 1992 byly totiž obsahovým a personálním (resp. personifikovaným) rozhodnutím, které se především týkalo způsobu a tempa politické a ekonomické transformace, přičemž závažným a přitom zcela specifickým tématem těchto voleb byly v obou republikách otázky státoprávního uspořádání. Zahraničněpolitické pasáže volebních programů byly vypracovány jen velmi rámcově a v předvolebních debatách se ventilovaly jen ve velmi omezené míře. Absence základního konsensu slovenských politických elit v zahraničněpolitických prioritách a definici národních zájmů SR vedla stále více k zjevné diskrepanci mezi deklarovanou a reálnou

9 MILAN KŇAŽKO, Soused na západě. Odpovědi ministra zahraničních věcí SR na otázky MP, *Mezinárodní politika* 1/1993, s. 5.

10 IVO SAMSON, Die Slowakei zwischen Annäherung an Moskau und Streben nach Westintegration, *Bericht des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien (BIOSt)* 2/1997, s. 7–8.

zahraniční politikou SR. Bezprostřední trajektorie vnitřní politiky směrem do zahraničí byla v prvních letech samostatné existence SR způsobena i nedostačnou krystalizací slovenské politické scény na pravo-levé ose; větší roli jako by stále více zaujímal vztah ke vzniku nezávislého Slovenska a permanentní spor o to, kdo patřil k jeho „dobrým kmotrům“ a kdo ke „zlým sudičkám“. Slovensko tedy nebylo primárně polarizováno vztahem k politické levici či pravici, nýbrž oscilovalo mezi politikou *proslovenskou* a *protislovenskou*, resp. *národní* a *kosmopolitní*. Jak krátce po vzniku SR poznamenal S. Bombík, „[...] idea štátnosti budovanej na princípe etnickej výlučnosti neprehľbuje len slovensko-maďarské napätie, ale i vnútorný názorový slovensko-slovenský konflikt“ (1994).¹¹

Svoji roli sehrála i marginální role a nevyspělost slovenských zahraničně-politických elit. Jistě to souviselo i s předchozí fluktuací slovenských diplomatů, často však vyškolených na kvalitní, politicky ale problematické moskevské diplomatické akademii MGIMO, směrem do Prahy. Politické vedení v Bratislavě však navíc o práci řady kvalifikovaných, profesionálních, avšak zjevně „čechoslovakistických“ diplomatů neprojevalo zájem – malý zájem ostatně bylo možno zaznamenat i u nich. Handicapem byla i neexistence, resp. personální a finanční poddimenzovanost specializovaných pracovišť, která měla zahraničně-politická témata kultivovat na akademické, resp. expertní úrovni, tj. zahraničněpolitických think-tanků. Ta ale neměla zejména za vlády Vladimíra Mečiara na růžích příliš ustláno. Výjimky potvrzující pravidlo představoval do určité míry Slovenský inštitút medzinárodných štúdií při MZV SR, vydávající též revui *Medzinárodné otázky*, dále nezávislá Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA) s jejím posléze velmi dobře personálně obsazeným výzkumným centrem a časopisem *Správy SFPA*.¹² Zmínit lze i křesťanským demokratům blízké Centrum pre európsku politiku (CEP) a v neposlední řadě i „líheň“ některých nových slovenských diplomatů, Ústav medzinárodných vzťahov a aproximácie práva (ÚVMaP) při právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, založený již v roce 1991 Karolem Rybárikem. Při téže univerzitě bylo založeno Centrum európskych štúdií, při němž byly od roku 1999 vydávány kvalitní, leč jen několik let vycházející *Euro-*

11 SVETOSLAV BOMBÍK, *Blížšie k Európe. Štúdie a články*, Bratislava 1995, s. 186.

12 Obě tyto instituce byly od 1. ledna 2004 sloučeny ve Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku n. o. Od jara 2000 tato společnost vydává v angličtině též slibně se vyvíjející čtvrtletník *Slovak Foreign Policy Affairs*, od r. 2004 formálně převzala v souvislosti s výše zmíněnou fúzí i vydávání staršího titulu *Medzinárodné otázky*. Od roku 2005 jej však nahradila – i v návaznosti na *Listy SFPA* – doposud vycházející *Zahraničná politika*.

listy. Ve výčtu institucí tohoto typu je neopominutelné i Stredisko obranných štúdií při Ministerstvu obrany SR, které si zachovalo svoji vysokou odbornou úroveň a relativní nezávislost i v letech 1994–1998, kdy funkci ministra obrany zastával Ján Sitek za protiintegrační Slovenskou národní stranu (SNS), který byl i osobně zastáncem neutrality SR. Naopak v kontroverzních souvislostech byla vnímána Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici, představující ještě institucionální krok vlády Vladimíra Mečiara, koncipovaný jako politická protiváha zmíněných bratislavských pracovišť.¹³

Zahraniční politika jako intelektuální výzva

Založení nového státu v roce 1993 přineslo bezesporu velkou intelektuální výzvu, která mj. směřovala i k prověření a inventarizaci tradic slovenského uvažování o Evropě a o místě Slovenska ve světě. Některé tyto snahy byly mnohdy poznamenány úporným úsilím vypreparovat ze života a díla významných československých politiků a diplomatů slovenského původu jakousi originální a základní vrstvu *slovenskosti* a položit ji za základ nových tradic samostatné slovenské zahraniční politiky a diplomacie. Těmto snahám ovšem leckdy nechyběla, resp. nechybí někdy i dobře míněná účelovost: šlo zde především o to, demonstrovat velký vklad Slováků do tvorby zahraniční politiky demokratického Československa a zahraničněpolitických úvah českého a slovenského exilu za 1. a 2. světové války a dát jejich odkaz do protikladu k neofudácké a nacionalistické interpretaci dějin Československé republiky a její zahraniční politiky, která po roce 1990 zaznamenala na Slovensku nebývalou konjunkturu. V tomto duchu byla formulována celá řada vědeckých i populárněji zaměřených projektů, které vyústily v publikaci řady nových knižních i časopiseckých titulů k životu a dílu jednotlivých významných osobností (M. R. Štefánik, M. Hodža, Š. Osuský, J. Papánek, J. Slávik, V. L. Hurban, J. Paulíny-Tóth, V. Clementis a další), resp. i široce pojaté edice pramenů, korespondence apod.¹⁴ Tento trend byl vyvolán

13 URBAN RUSNÁK, Zahraničnopolitická komunita na Slovensku - perspektíva z r. 1999, *Mezinárodní politika* 12/1999, s. 9–10; PAVOL LUKÁČ, 10 rokov po... Ako bolo Slovensko pripravené na zmeny roku 1989 v oblasti zahraničnej politiky, *OS – Fórum občianskej spoločnosti* (dále OS) 1/2000, s. 6–9. Tomuto problému se věnoval i někdejší ministr zahraničních věcí SR EDUARD KUKAN v rozhovoru s P. Lukáčem na stránkách téhož časopisu: Slovensko má venku dobrých kmotrov, ale..., *tamtéž*, s. 10–15.

14 Exemplárním projevem této pochopitelné snahy je zejm. sborník Slovenské společnosti pro zahraniční politiku *Línie a osobnosti zahraničnopolitického myslenia na Slovensku v 19. a 20.*

i politickým a „světonázorovým“ složením slovenského exilu. Vlivní Slováci žijící v zahraničí totiž patřili spíše k národně orientované, resp. církevní emigraci; k evropským integračním proudům a konceptům měli nedostatečný kontakt, případně k nim byli nedůvěřiví a skeptičtí.¹⁵

Zahraničněpolitická témata logicky figurovala i v obecnějším intelektuálním, resp. akademickém diskursu o základním politickém a hospodářském směřování nového státu. Důležitou roli zde hrála i dichotomie *lid – občan* coby trvalý motiv slovenských politických diskusí, a to i se zahraničněpolitickými implikacemi. Podle Vladimíra Mináče, známého spisovatele, který nechyběl v žádné ze základních politických debat polistopadového Slovenska, totiž „slovenský lid“ chová ve své národní prapaměti východní vektor. Jedině on je schopen spojovat Východ a Západ právě skrze svoji *geopolitickou rozpolcenost*. Slovensko se Mináčovi pak jeví ve vztahu k zahraničí jako země se zvláštním historickým posláním: „Naša krajina je široko-ďaleko jediná, ktorá je schopná a dejinami, kultúrou, vzdelaním pripravená na historickú úlohu byť územím celoeurópskeho porozumenia.“¹⁶

Východní, resp. ruský vektor slovenského zahraničněpolitického směřování zjišťuje – a rovněž sofistikovaně obhajuje – i Mináčův dlouholetý politický oponent Ján Čarnogurský. Již ve známé esejí *Šesť slovenských disproporcií* (1990) shledává u „liberálních a socialistických“ kruhů v Evropě malou otevře-

storočí, Bratislava 1996, do něhož přispěli Michal Barnovský, Ján Čarnogurský, Juraj Fabian, Bohumila Ferencuhová, Ivan Kamenec, Dušan Kováč, Eduard Kukan, Pavol Lukáč, Milan Nič, Miroslav Pekník, Zuzana Polačková a Dušan Škvarna.

- 15 Projevilo se to v reedicích a překladech základních prací Milana S. Ďurici, Stanislava Kirschbauma, Františka Vnuka a dalších, případně v jejich populárně zaměřených derivátech. Základní slovenský „Historikerstreit“ ovšem propukl poté, co na základě doporučení Ministerstva školství SR (vedeného ministryní E. Slavkovskou ze Slotovy SNS) a z prostředků programu PHARE došlo k vydání knihy MILAN S. ĎURICA, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, Bratislava 1996; tato esence exilové ľudácké historiografie pak byla distribuována jako středoškolská dějepisná příručka. Kniha obhajující Tisův režim a exkulpující jej z masových deportací slovenských Židů vyvolala na Slovensku i v zahraničí vlnu protestů, pod jejichž tlakem nakonec premiér V. Mečiar nařídil její stažení ze školské výuky. Velmi zajímavé diskusi, která zachycuje řadu důležitých momentů z aktuální politické a historické sebereflexe Slovenska, bylo věnováno zvláštní tématické číslo bratislavské revue *Kritika a kontext* 2/1997, s. 4–65.

- 16 Cit. dle PETER ZAJAC, *Sen o krajine*, Bratislava 1996, s. 206–207. Do polistopadových debat tak znovu vnesl základní teze své starší, ale slavné eseje VLADIMÍR MINÁČ, Kde sú naše hrady, *Kultúrny život* 1/1968, s. 1–2. Tento text představuje svéráznou apoteózu slovenského lidu, procházejícího svými tisíciletými dějinami jako „nedejnotvorná masa, misera plebs contri-buens“. Již tehdy s ním polemizoval – a činil tak s vervou i v 90. letech – historik a publicista M. Zemko. Srov. MILAN ZEMKO, *Drevenice – naše hrady*, *Kultúrny život* 5/1968, s. 5; TÝŽ, *Slovensko – krajina v medzičase*, Bratislava 2002, s. 18–24.

nost a ochotu vnímať Slovensko ako svébytný útvar, oproti tomu konstatuje, že „[...] najväčšiu otvorenosť voči nám, aj keď nie nevyhnutne najväčšie vedomosti, majú na Východe.“ A prorocky konstatuje, že toto rozvrstvenie potenciálnych spojenců Slovenska môže mať v budúcnosti závažné dôsledky pre ďalšie smerovanie slovenskej politiky.¹⁷ Rusové sú podľa neho (na inom mieste a o 11 let neskôr) stále hlavným slovanským národom, a teda „nech sa budeme tváriť akokoľvek západniarsky, sme Slovania. Keby sme sa pokúšali popierať našu podstatu, tak nás to dovede do schizofrénie. Preto nás s Rusmi vždy bude niečo spájať, a keby sme to chceli roztrhnúť, tak roztrháme svoje vnútro. A veľmi oslabíme svoju politiku, svoj štát, svoju kultúru. Jednoducho všetko“.¹⁸ Mináčuv a Čarnogurského kritik Peter Zajac (a spolu s ním ľudia ako Rudolf Chmel, Magda Vášáryová, Milan Zemko či František Šebej) chceli oproti tomu – v duchu dedičtvi zesnulého Dominika Tatarku – rehabilitovať slovenského občana. Ve veľmi vyhranenej podobe tak videl komunitu slovenských občanů, smerujúcich na Západ na základe svojej racionálnej a uvedomenej voľby, a oproti tomu slovenský ľud, ktorému jeho interpreti prisudzujú večné východné vektory: „Dnes stojí Slovensko znovu na križovatke a otázka je opäť rovnaká. Západ alebo Východ? Občianska sloboda a štátna suverenita alebo akceptovanie hocijakého Ruska? Alebo ešte ináč: Dominik Tatarka alebo Vladimír Mináč? Medzi týmito dvoma cestami niet tretej.“¹⁹

Retrospektívny pohľad na tehdejší slovenský intelektuálny diskusie ukazuje novú vznikajúcu Slovenskú republiku ako štát *chťený-nechťený*, ba nesamozrejmy v očiach značné časti svojich občanů. Ten zprvu hľadal spoločného menovateľa zahranične-politických priorít i z týchto dôvodů veľmi ťažko a bol ve srovnaní s ostatnými visegrádskými zemami (včetně ČR s dlhou tradíciou starších štátností) značne handicapovaný. Odhlédnuto od regionálne typické absence hlbších a zakorenenejších demokratických tradícií, mal nový štát (a má je čiastočne doposiaľ) neprehľadných handicapů a *image deficits* mnohým viac: SR je najmenším štátom v stredovýchodnej Európe, s najmenším počtom obyvateľov (5,3 mil. v r. 1996; 5,4 mil. v r. 2010), má najväčší podiel národnostných menšín v celom regióne (oficiálne 15 %, avšak po hypotetickom započítaní

17 JÁN ČARNOGURSKÝ, Šesť slovenských disproporcií, *Literárny týždenník* 24. 8. 1990; TÝŽ, *Videné od Dunaja*, Bratislava 1997, s. 133–134.

18 JÁN ČARNOGURSKÝ, Neupadajme do druhého extrému - ísť proti Rusku a klaňať sa Západu, *Literárne noviny* 8/2002, s. 7. Srov. tiež www.noveslovo.sk [ovčreno 22. 11. 2004], Čarnogurského teze byly v podobné variantě proneseny v lednu 2002 v Klubu Nového slova v bratislavském Domě novinářů.

19 P. ZAJAC, *Sen o krajine*, s. 206.

Romů přes 20 %!) a nějakou dobu ji v očích Západu ne zcela spravedlivě poškozovalo i stigma prvopočátečního a původního „dělitele“ československé federace.²⁰

Věrným zrcadlem pochyb a otázek, které si kladly politické a intelektuální elity, byl i vývoj názorů slovenské veřejnosti na zahraničněpolitickou orientaci SR. Podle průzkumů veřejného mínění veřejnost nereagovala příliš jednoznačně na polistopadové heslo „návratu do Evropy“. Podle průzkumu bratislavského Centra pro sociální analýzu (Centrum pre sociálnu analýzu, CSA) z března 1993 preferovalo jednoznačnou prozápadní orientaci SR (a s ní i integraci do NATO a EU) pouze 24 % respondentů. 14 % respondentů považovalo za prioritu spíše visegrádské země, plných 33 % se identifikovalo s izolacionistickou výpovědí: „Slovensko musí ísť vlastnou cestou, lebo nikomu sa nedá dôverovať“, dalších 14 % dávalo přednost explicitní neutralitě SR. Svéráznou a značně disgustovanou reakcí na deklaratorní „návraty do Evropy“ byla i poněkud recesistická identifikace geografického středu Evropy (jednoho z mnoha...) u slovenské obce Krahule (Blaufuss) v centrální části Kremnických vrchů – jakožto doklad i v České republice velmi rozšířeného postoje „veď my sme predsa v Európe vždy boli!“. ²¹

Ústavní a politický půdorys samostatné zahraniční politiky

Zhroucení komunismu a nečekaně rychlé rozdělení Československa v roce 1992 nastavily slovenskému zahraničněpolitickému diskursu zcela nové koordináty. Nový stát nenavázal programově na tradice československé státnosti, nemohl a nechtěl se ovšem opřít ani o tradice starší.²² Návaznost na Slovenskou republiku z let 1939–1945 sice v různých částech politického spektra občas rezonovala, nicméně pro většinu občanů SR nebyla přijatelná. Zahraničněpoliticky by deklarace takové kontinuity byla blamáží, a to blamáží

20 I. SAMSON, Die Slowakei zwischen Annäherung an Moskau, s. 7–8.

21 Cit. dle VLADIMÍR KRIVÝ, VIERA FEGLOVÁ, DANIEL BALKO, *Slovensko a jeho regióny. Socio-kultúrne súvislosti volebného správania*, Bratislava 1996, s. 38. Srov. též MARIÁN VELŠÍC, *Zmena na politického režimu na Slovensku v perspektíve verejnej mienky*, Bratislava 2001, s. 45–48.

22 Teprve v r. 1999 se na Slovensku otevřela širší politická diskuse o významu československého státu pro slovenskou státní a národní emancipaci. Ta nakonec vyústila 2. listopadu 1999 v přijetí zákona Národní rady SR č. 285/1999, kde byl 28. říjen 1918 – jako „Den vzniku samostatného Česko-slovenského státu“ znovu zařazen jako tzv. památný den (tj. nikoliv jako státní svátek, jak někteří požadovali) do oficiálního kalendáře Slovenské republiky. Srov. *Zbierka zákonov Slovenskej republiky* (Z. z.) zákon č. 285/1999, částka 123, s. 2250.

zřejmě i s dalekosáhlými mezinárodněprávními důsledky. Nový stát vstoupil na světlo světa se svými symboly, ústavou, vládou i parlamentem. Nepřinesl si však s sebou konsensus svých občanů o základních hodnotách vlastní minulosti. V preambuli své ústavy z 1. září 1992 „obešel své dějiny“ poměrně velkým a selektivním obloukem: svým občanům připomněl jen „stáročné zkušenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy.“²³ Ústava samotná samozřejmě vymezuje základní půdorys zahraničněpolitických kompetencí jednotlivých ústavních činitelů, který se příliš neliší od situace v České republice, byť i zde „ústavní skutečnost“ musela být v prvních letech existence samostatné SR doladěna, ba probíjíána jednotlivými politiky (prezident, předseda vlády, ministr zahraničních věcí, ministr obrany, předseda Národní rady SR). Specifickou mocenskou taktikou premiéra V. Mečiara, zejména po podzimních volbách v roce 1994, bylo obsazování rezortu ministerstva zahraničí osobnostmi se slabým politickým, případně i profesním zázemím: sociolog Juraj Schenk, diplomat Pavol Hamžík, agrární specialista Zdenka Kramplová, provozní technik, bývalý komunistický odborářský funkcionář a v letech 1994–1998, též místopředseda vlády za Združenie robotníkov Slovenska (ZRS) Jozef Kalman. To premiérovi umožňovalo uplatňovat ve slovenské diplomacii téměř neomezený vliv, prosazovaný zde po celé mečiarovské období kontinuálně státním tajemníkem MZV Jozefem Šestákem. V této konstelaci – s politicky slabým rezortním ministrem – narostl i význam předsedy zahraničního výboru NR SR, kterým se po tzv. „noci dlouhých nožů“ (z 3. na 4. listopadu 1994) stal kontroverzní novinář a spisovatel Dušan Slobodník.²⁴

Obecně lze říci, že jedním ze základních a vleklých problémů prvních pěti let existence samostatné SR byla nemožnost přesněji identifikovat centrum, resp. jasný okruh aktérů, kteří by formulovali a prosazovali základní linii zahraniční politiky státu. Výpovědi ústavních činitelů byly v tomto ohledu často protikladné a nově vybudované slovenské diplomacii (být by byla sebelepší a snažila se

23 Tento a následující citáty Ústavy SR převzaty ze Sbírky zákonů České a Slovenské Federativní republiky 1992, č. 460, částka 92, s. 2659–2670. Srov. též ALEXANDER BRÖSTL, *Ústavné právo Slovenskej republiky*, Plzeň 2010, s. 49–52.

24 Již na této 1. ustavující schůzi nově zvolené Národní rady SR bylo zvoleno „jednobarevné“ vedení sněmovny, složené pouze z poslanců nové vládní koalice HZDS/RSS, SNS a ZRS (Ivan Gašparovič jako předseda, Augustín Marián Húška a Ján Ľupták coby místopředsedové NR SR), na následném nočním zasedání byl tento princip – princip „vítěz bere vše“ – uplatněn i při volbě předsedů jednotlivých výborů. K formování 3. Mečiarovy vlády podrobněji VLADIMÍR LEŠKA, *Slovensko 1993–2004. Léta obav a nadějí*, Praha 2006, s. 42–49.

sebevíce) sotva dávající možnost převést je na společného jmenovatele jasné artikulovaných zájmů. Důsledkem byla nečitelnost, ba často i přemrštěná nedůvěra ve skutečné záměry a úmysly SR na mezinárodním poli.²⁵ Již v někdejší úvodním článku 7, hlavy 1 Ústavy SR (Základní práva a svobody) bylo konstatováno, že „Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd.“²⁶ Zahraničněpolitickou relevanci mají v této části Ústavy i čl. 33 a 34, které garantují – a to v míře poměrně extenzivní – práva národnostních menšin a etnických skupin, byť s výhradou – zřetelně adresovanou občanům maďarské národnosti a nepřímou i Maďarské republice –, že „výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva“ (čl. 33, odst. 3).²⁷ Hlava státu – prezident SR „reprezentuje Slovenskú republiku navonok i dovnútra“ (čl. 101, odst. 1), resp. „zastupuje Slovenskú republiku navonok, dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy. Dojednávanie medzinárodných zmluv môže preniesť na vládu Slovenskej republiky alebo so súhlasom vlády na jej jednotlivých členov“ [čl. 102, odst. 1 písm. a)] a „prijíma, poveruje a odvoláva vedúcich diplomatických misií“ [čl. 102, odst. 1 písm. c)]. Rozhodnutí sub c) ovšem podléhají dle odst. 2 kontrasignaci (předsedou vlády, resp. pověřeným ministrem). Vláda SR pak rozhoduje ve sboru „o medzinárodných zmluvách Slovenskej republiky, ktorých dojednávanie preniesol na vládu prezident Slovenskej republiky“ a také o postoupení jejich sjednávání jednotlivým resortním ministrům [(čl. 119, písm. f–g)], ve sboru též rozhoduje „o zásadných otázkach vnútornej a zahraničnej politiky“ [(čl. 119, písm. i)] a samozřejmě i o vyslání ozbrojených sil mimo území SR, resp. i o souhlasu s pobytom zahraničních ozbrojených sil [(čl. 119, písm. o–p)]. Ústředním orgánem státní správy pro oblast zahraniční politiky je Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky.²⁸ Tento základní půdorys zahraničněpolitických kompetencí byl

25 ALEXANDER DULEBA, PAVOL LUKÁČ, MIROSLAV WLACHOVSKÝ, *Zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav a perspektívy*, Bratislava 1998, s. 11–15.

26 Citovaný čl. 11 byl od 1. července 2001 zrušen a vztah mezi závazky vyplývajícími z mezinárodních smluv, Ústavou SR a zákony SR formulován v dalších člincích precizněji.

27 A. BRÖSTL, *Ústavné právo*, s. 262–313. Srov. též ALEXANDER BRÖSTL, *Ústavné právo Slovenskej republiky*, Plzeň 2010.

28 Základní vymezení činnosti MZV SR přinesl již „kompetenční zákon“ Slovenské národní rady č. 347/1990 Z.z. (ve znění pozdějších předpisů), na konci námi sledovaného období též zákon č. 575/2001 Z. z., o organizaci činnosti vlády, a organizací ústřední státní správy (především

samozřejmě po přijetí Ústavy SR načas suspendován, a to až do 1. ledna 1993, resp. do volby prvního prezidenta Slovenské republiky (15. února 1993).²⁹

Diplomacie bez kompasu

Charakteristickým rysem prvních kroků samostatné slovenské zahraniční politiky byla snaha o překonání negativních důsledků rozdělení ČSFR, zejména o zmírnění ne zcela právem vzniklé představy o Slovensku jako prvotní příčině dezintegračního procesu. V praxi se to projevilo (podobně jako v ČR) křečovitými vizualizačními snahami, především úporným úsilím o realizaci co největšího počtu návštěv představitelů SR v zemích přednostního zájmu, a to mnohdy i za cenu přijetí na nižší protokolární úrovni (to platilo zejména pro nepřilíši dobře připravené cesty prezidenta Kováče a premiéra Mečiara do USA v roce 1993). Zejména západní partneři však zaujali vůči SR vyčkávací pozici, což bylo vyvoláno i nečitelností a rozporuplností Mečiarovy vládní garnitury ve vztahu k vnitřní transformaci SR. Pozici SR též objektivně poškozovala blokační, místy až difamační politika budapešťského kabinetu J. Antalla (např. ohledně přijetí SR do Rady Evropy či ve věci kulminujícího sporu o dostavbu vodního díla Gabčíkovo). Od druhé poloviny roku 1993 byly ze slovenské strany podniknuty kroky, které měly více prezentovat SR jako předvídatelného partnera, zejména se zvýšila frekvence prohlášení o velkém zájmu SR na vstupu do NATO a EU, o oddanosti principům demokracie, lidských práv a tržní ekonomiky, od počátku roku 1994 SR samozřejmě opakovaně podpořila projekt Partnership for Peace (PfP, Partnerství pro mír) a deklarovala svoji vůli na něm participovat. Zjevná byla i snaha navázat co nej těsnější vztahy s jediným „západním“ sousedem SR – s Rakouskem, někdy i interpretovaná jako snaha vyvážit případnou „protislovenskou“ politiku tehdejší maďarské vlády. Celkově lze ovšem první rok samostatné slovenské zahraniční politiky označit jako relativně úspěšný. Zde bude ovšem nutno zpětně a s větší mírou nepředpojatosti určit, zda to lze připsat faktu pokojného, ve světě posléze i kladně přijímaného způsobu rozdělení ČSFR (na rozdíl od jiných „nových“ států mohla např. SR k 1. lednu 1993 otevřít hned 53 stálých diplomatických zastoupení!), či výkonům slovenské diplomacie a slovenské politiky vůbec.³⁰

§ 14) a především stále platný statut MZV SR, schválený ještě usnesením Mečiarovy vlády 3. března 1998.

29 VÁCLAV PAVLÍČEK, JIŘÍ HŘEBEJK, *Ústava a ústavní řád České republiky*, sv. 1, Praha 1994, s. 303–304.

30 A. DULEBA, P. LUKÁČ, M. WLACHOVSKÝ, *Zahraniční politika Slovenskej republiky*, s. 14.

Nadějný vnitropolitický a potenciálně i zahraničněpolitický obrat (či spíše „blýskání na časy“) představovalo krátké interregnum kabinetu premiéra Jozefa Moravčíka (15. března 1994 – 13. prosince 1994), který předtím opustil Mečiarovo HZDS směrem do nově založené *Demokratické unie* (DÚ, Demokratická únia). Tehdy také stanul v čele slovenské diplomacie poprvé – ovšem jen na velmi krátké „zkušební období“ – zkušený matador československé zahraniční služby předlistopadového období Eduard Kukan. Moravčíkova vláda označila hned při nástupu do funkce za svoji základní prioritu plné zapojení SR do evropských struktur, a to ve vazbě na další upevňování slovenských demokratických institucí, urychlené pokračování ekonomické transformace a respektování zásad právního státu. Aktuálním problémem SR tehdy také bylo hladké ukončení procesu ratifikace asociační dohody s EU. Handicapem Moravčíkovy vlády ovšem byla její provizornost a oslabený politický mandát: většina evropských států sice oceňovala její věcnou a nekonfliktní politiku (a to i v citlivých relacích k Maďarsku a České republice), nicméně poslední měsíce a týdny jejího působení se proměnily ve fatalistické „čekání na Mečiara“. Explicitně to platilo v případě českého premiéra Klause, tytéž rysy měla však i tehdejší maďarská politika vůči Slovensku.³¹

Česká diplomacie se v této době úzkostlivě snažila, aby se česko-slovenské vztahy nestaly na Slovensku předmětem volební kampaně, což se ovšem nepodařilo: zejména causa Bojnického oltáře od florentského mistra Narda di Cione (a jeho navrácení z Prahy na Slovensko výměnou za deset gotických deskových obrazů slovenské provenience) byla nežádoucím způsobem zpolitizována a její smírné řešení nakonec moderátním slovenským politickým silám nestačilo příliš pomoci.³² Ani ostatní ambice Moravčíkovy vlády se totiž ve vztahu k ČR nepodařilo uspokojit (dořešení otázky majetku bývalé federace, otázka definitivního průběhu vzájemných hranic, doladění hraničního režimu, zrušení tzv. starého bloku clearingového účtu, shoda ohledně certifikace zemědělských výrobků apod.), čehož před volbami využili někteří demagogičtí populisté z okruhu SNS, HZDS a podobných politických subjektů.

31 Bylo příznačné, že Václav Klaus v očekávání Mečiarova dalšího znovuzvolení tehdy oddaloval případnou oficiální návštěvu Slovenska – aby si s interimním premiérem Moravčíkem příliš „nezadal“. S Jozefem Moravčíkem se setkal v premiérském formátu jen jednou, a to na okraj prestižní mezinárodní konference ve švýcarské Crans-Montaně 20. července 1994.

32 Srov. např. VÍT VLNAS, Bojnický oltář aneb Jak se dělá nedůvěra, *Přítomnost* 11/1991, s. 27–28; Týž, Oltář jako precedens, *Lidové noviny* 29. 9. 1994; ROBERT IMRYCH, Bojnice do dalšího kola, *Lidové noviny* 30. 7. 1994; IVO HLOBIL, Spor o Bojnický oltář zůstal posledním v kulturním vyrovnání, *Lidové noviny* 1. 8. 1994; MIRKA SPÁČILOVÁ, Bojnický oltář aneb noví viníci, *Mladá fronta Dnes* 20. 7. 1994 aj.

Před volbami si Moravčíkova vláda nemohla ani dovolit větší vstřícnost k Maďarsku, a tak se i negociace základní mezistátní dohody ocitla na bodě mrazu. Za výraznější úspěch Moravčíkovy vlády je možno označit rozvíjející se vztahy k NATO: v květnu 1994 SR odevzdala vedení NATO prezentační dokument k programu Partnership for Peace, 30. června 1994 se podařilo na půdě Národní rady SR schválit Obrannou doktrínu Slovenské republiky, v níž bylo konstatováno, že „okrem obrany svojej nezávislosti, suverenity, územnej integrity a nenarušiteľnosti hraníc nemá SR nijaké iné ciele, pri ktorých by použila svoju armádu. SR sa orientuje na získanie plnohodnotného členstva v NATO.”³³

V předčasných volbách 30. září – 1. října 1994 vyhrálo HZDS, které spolu s menší Robotníckou stranou získalo 34,96 %; koalice levicových stran Spoločná voľba (většinu mandátů zde měla SDE – Strana demokratickej ľavice) získala 10,41 %, Maďarská koalice 10,18 %, Kresťansko-demokratické hnutie (KDH) 10,08 %, Demokratická únia (DÚ) 8,57 % Združenie robotníkov Slovenska (ZRS) 7,34 % a Slovenská národná strana (SNS) 5,40 %. Po ztroskotání jiných variant se vítězný Vladimír Mečiar rozhodl vytvořit zcela nečekanou koalici HZDS/RSS – ZRS – SNS, která měla v následujících měsících a letech přivést Slovensko do nebezpečné izolace a hluboké vnitropolitické krize. HZDS sice již 7. prosince 1994 v reakci na kritiku médií prohlásilo, že ve vládě bude prosazovat vstup SR do EU a do NATO, a totéž prosadilo (přes původní chabý odpor svých koaličních partnerů) do vládního prohlášení z 20. ledna 1995.³⁴ Brzy poté mohl nový slovenský ministr zahraničí Juraj Schenk představit poměrně optimistické a ambiciózní slovenské představy o přípravách na vstup do EU, jejichž výrazem bylo i odevzdání formální žádosti o vstup SR do EU na summitu EU v Cannes 27. června 1995.³⁵ Tyto slibné signály byly rychle zastíněny negativní mezinárodní reakcí na první zřetelné excesy Mečiarova kabinetu, resp. *mečiarismu* jakožto specifické slovenské kombinace slabé postkomunistické demokracie s autoritativními prvky, silně oslabujícími nevyvinuté instituce právního státu a průběh až doposud víceméně úspěšné hospodářské a politické transformace.³⁶

33 Cit. dle MILAN S. ĎURICA, *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, Bratislava 2003, s. 715.

34 *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*, příloha deníku Slovenská republika 12. 1. 1995. Srov. též V. LEŠKA, *Slovensko 1993–2004*, s. 354–360.

35 JURAJ SCHENK, K přípravám Slovenskej republiky na vstup do Európskej únie, *Mezinárodní politika* 3/1995, s. 4–6.

36 Svérázný, avšak stále zřejmě nepřekonaný pokus o typologii *mečiarismu* (včetně zahraničně-politických implikací) přinesl MARIÁN LEŠKO, *Mečiar a mečiarismus. Politik bez škrúpul', politika bez zábran*, Bratislava 1996, zvláště s. 169–234.

Jestliže první kritickou demarší vůči praktikám nové garnitury předala EU již 22. listopadu 1994 (v reakci na v poznámce již zmíněnou „noc dlouhých nožů“), další měly rychle následovat. Příčinou jejich vzniku byly vždy a jediné *vnitropolitické důvody*: únos prezidentova syna Michala Kováče ml., provokace proti banskobystrickému biskupovi R. Balážovi, snaha po vyloučení Demokratické unie z parlamentu, porušování svobody tisku a jednostranné ovládnutí veřejnoprávní televize a rozhlasu, protiprávní odebrání poslaneckého mandátu Františku Gauliederovi (s následnou protestní rezolucí Evropského parlamentu), politicky motivovaná vražda bývalého policisty Róberta Remiáše – za zřejmé spoluúčasti slovenské tajné služby SIS. 15. července 1997 se pak z více-méně pochopitelných důvodů SR neocitla mezi šesticí států, s nimiž EK doporučila zahájit jednání o vstupu do EU, a spolu s Bulharskem, Litvou, Lotyšskem a Rumunskem byla kvůli špatnému plnění politických a hospodářských kritérií pro členství v EU odsunuta do tzv. druhé vlny rozšíření. Na následné Evropské radě v Lucemburku (13. prosince 1997) pak bylo toto doporučení stvrzeno.³⁷

Pohnutým příběhem lehkovážné „sebediskvalifikace“ byla i nejednoduchá cesta SR do NATO. Není pochyb o tom, že klíčovou roli v procesu přijetí do NATO měly vedle ostatních členských zemí především USA. Ty se řídily při svém rozhodování tzv. *pěti principy*, častěji v této souvislosti zmiňovanými: 1. Rozšíření NATO musí zároveň přispět k posílení Aliance; 2. Noví členové musí demonstrovat oddanost demokratickým a tržně orientovaným hodnotám, které Aliance představuje; 3. Proces rozšíření musí pokračovat, aby státy střední a východní Evropy neztratily motivaci k reformám; 4. NATO musí zabránit tomu, aby je příliš ambiciózní rozšíření neoslabilo; 5. Všichni musí projevit připravenost k přijetí zodpovědnosti vyplývající zejména z čl. 5 Washingtonské smlouvy. Spojené státy vždy a opakovaně zdůrazňovaly *inter-ní faktor* slovenského nezdaru, tedy závažná provinění proti demokratickým pravidlům. Na různých úrovních (zde např. americký velvyslanec v SR Ralph Johnson) se ovšem oceňovaly změny v armádě SR jako jedné z armád, které dosahují nejlepší výsledky v rámci programu *Partnership for Peace*, jako armády, jejíž „dobré meno [...]“ ešte posilnilo vzorné pôsobenie v mierových silách v bývalej Juhoslávii, kde si vyslúžila pochvalu za svoju profesionálnosť a odbornosť“. ³⁸ Na negativním votu madridského summitu NATO (8. července

37 Zevrubný, na zpravodajství denního tisku založený přehled tohoto období slovenské zahraniční politiky podává V. LEŠKA, *Slovensko 1993–2004*, s. 69–103.

38 RALPH JOHNSON, Upevňovanie vzťahov medzi Špojeným štátmi americkými a Slovenskom, *Národná obroda* 16. 7. 1997.

1997) ovšem samo dobré jméno slovenských ozbrojených sil a příznivý obraz armády ve slovenské společnosti nemohly nic změnit. Dvojitý integrační nezdar polarizoval slovenskou politiku (a část akademické veřejnosti) – z hlediska kauzálních atribucí – do dvou základních táborů: zatímco *internalisté* viděli příčinu tohoto nezdaru primárně uvnitř Slovenské republiky (kryli se převážně s tehdejší opozicí), *externalisté* je viděli především v zahraničí, resp. mimo proud hlavních politických událostí. Výklad tohoto nezdaru ovšem představoval významný katalyzátor slovenské předvolební diskuse, v níž nastalá izolace země a potažmo zahraničněpolitická témata hrála větší roli než obvykle.³⁹

Vleklou bolestí tohoto složitého období moderních slovenských dějin byl nesmiřitelný konflikt mezi premiérem Mečiarom a prezidentem Michalem Kováčem. V praxi to vedlo i k sabotážím základního servisu hlavě státu ze strany vlády a ministerstva zahraničí (zejména v závěru Kováčova volebního období), mnohé zahraniční aktivity a cesty slovenského prezidenta tak musely být hrazeny i ze soukromých prostředků. Michal Kováč sice nemohl v zahraničí nekritizovat některé jevy na slovenské politické scéně, na druhé straně vynaložil veškeré své úsilí, aby negativní dopady Mečiarovy politiky na pověst Slovenska v zahraničí alespoň minimalizoval. V tomto bodě sice nemohl být úspěšný, nicméně jemu samotnému se podařilo postupně si získat úctu a mezinárodní autoritu. Velmi pozitivně se vyvíjely i jeho pracovní a osobní vztahy k českému prezidentovi V. Havlovi. Výmluvným gestem podpory a poděkování demokratické Evropě prezidentu Kováčovi pak byla účast deseti hlav států na středoevropském summitu v Levoči 23.–24. ledna 1998, který se konal pod příznačným, pro tehdejší slovenskou realitu zvláště významným mottem: „Občianska spoločnosť – nádej zjednotenej Európy“.⁴⁰

Do jaké míry však byly obavy z dlouhodobějšího vychýlení z nastoupené cesty „zpátky do Evropy“ vskutku oprávněné? Systémově analogické, ba společné rysy politické a ekonomické transformace zemí Visegrádské čtyřky (V-4), predestinované též danými geopolitickými a historickými souřadnicemi, byly i v polovině 90. let stále zřetelné a určující. Daná vnější perspektiva – mezinárodní prostředí určované skutečnými vítězi studené války – jasně vymezovala prostor zahraničněpolitických opcí pro relativně nejúspěšnější transformační

39 Nejpodrobnější analýzu tehdejších slovenských nezdarů při integraci do NATO představuje sborník MARTIN BÚTORA, FRANTIŠEK ŠEBEJ (edd.), *Slovensko v šedej zóne? Rozšiřovanie NATO, zlyhania a perspektívy Slovenska*, Bratislava 1998, zvláště s. 119–226.

40 PETER JUŠČÁK, *Michal Kováč a jeho bremeno. Esej o slovenskom prezidentovi a o nás takých, akí sme*, Bratislava 2003, s. 231–305.

státy (tedy bezpochyby i Slovensko!), kterým po pádu železné opony „zbyla“ jediná základní smysluplná možnost, tj. integrace do euroatlantických a západoevropských bezpečnostních a integračních struktur. Zahraniční politika těchto zemí tak byla – bez jakýchkoliv realističtějších alternativních modelů – nevyhnutelně „nastavena na autopilota směrem na Západ, přičemž data pro detailní určení kursu chybějí“ (Petr Robejšek).⁴¹

V širších slovenských zahraničněpolitických debatách samozřejmě stále zaznívaly (a opak by byl vzhledem k povaze jejich tradiční názorové škály spíše překvapením) i alternativní představy, např. *opce neutrálního Slovenska* v „národniareském“ prismaticu politiků Slovenské národní strany, marginálně sdílená a formulovaná i v prostředí Křesťansko-demokratického hnutí a Hnutí za demokratické Slovensko, nicméně ani v kritickém období vlády III. kabinetu Vladimíra Mečiaru nebyla euroatlantická a západoevropská opce oficiálně revidována. Faktickou revizí, i když ne negací, ovšem bezpochyby prošla. Demarše Evropské unie z 24. listopadu 1994 a 25. února 1995, jakož i vlády USA z 27. října 1995 výmluvně demonstrovaly tehdejší rychlý vnitropolitický odklon Slovenska od hodnotových pilířů a kritérií EU, pro kandidátské země vstupu do EU v jednoznačné esenci preskribovaných v tzv. kodaňských kritériích z června 1993, a sice jako *conditiones sine quibus non* – a samozřejmě i od kritérií Washingtonské smlouvy z roce 1949, a především od v tomto ohledu velmi explicitní *Studie o rozšíření NATO* z roce 1995.⁴²

Bilance zahraniční politiky III. Mečiarovy vlády byla ke konci jejího funkčního období více než skrovná: po madridském summitu NATO a lucemburském summitu EU bylo jasné, že základní integrační priority vládního prohlášení z ledna 1995 nebudou naplněny. Již předtím byl sveden zápas o to, komu přisoudit „černého Petra“: konečně aranžmá zbytečného (SR pozvání do NATO tehdy neobdržela!) a posléze i zmařeného referenda o vstupu SR do NATO

41 PETR ROBEJŠEK, *Fraktální geometrie Evropy. Nové hranice na starém kontinent, Mezinárodní politika* 5/1998, s. 35.

42 Přehlednou bilanci zahraničně-politických „úspěchů“ Slovenska v tomto období ve vazbě na vnitropolitický vývoj a obecnější problémy postkomunistické transformace přináší V. LEŠKA, *Slovensko 1993–2004*, s. 23–104; Týž, *Zvláštnosti transformace slovenské společnosti, Mezinárodní politika* 6/1998, s. 25–28; Týž, *Slovensko na cestě do EU a NATO, Studijní sešit Ústavu mezinárodních vztahů* 1/2000, Praha 2000; Týž, *Dostihne Slovensko své sousedy na cestě do Evropské unie?, Mezinárodní vztahy* 2/2000, s. 47–61. Nejzrevrubnější práci o slovenské zahraniční politice v prvních letech nezávislé SR stále představuje IVO SAMSON, *Die Sicherheits- und Aussenpolitik der Slowakei in den ersten Jahren der Unabhängigkeit*, Baden-Baden 2000, která je knižní verzí jeho doktorské disertace obhájené na Justus-Liebig-Universität v Giesenu.

23.–24. dubna 1997, jež bylo spojeno i s dotazem, zda si veřejnost přeje umístění jaderných zbraní a vojenských základen na území SR, svědčilo o naprosté ztrátě střízlivého a elementárně státotvorného přístupu u vedoucích politiků vládní koalice. Následné přijetí České republiky, Polska a Maďarska do NATO, o němž bylo rozhodnuto ještě před slovenskými parlamentními volbami v roce 1998, vytvořilo načas de facto *vícerychlostní střední Evropu* – a totéž lze říci o konkrétní regionální aplikaci helsinského *principu regaty* při rozšiřování EU (1999). Jazyk politiky zde byl často hebký a konejšivější než realita, která jako by nesla všechny znaky rozehrané šachové partie s dosud neznámým výsledkem. Osud SR a celé střední Evropy se pesimistům jevil být určován především řadou nevyřešených neznámých: nejasnou vnitřní a vnější finalitou EU, úspěchem konsolidace Balkánu, budoucím osudem nezávislé Ukrajiny, a především konečným směřováním Ruské federace a jejími budoucími vztahy s rozšířenou EU a expandující Severoatlantickou aliancí.

Ještě krátce před slovenskými volbami v roce 1998 tak někteří pozorovatelé a analytici dokonce viděli Slovensko – s ohledem na vstup ČR, Polska a Maďarska do NATO – jako součást „nové střední Evropy“, tedy jakési redefinované *východní střední Evropy*, geopolitického prostoru zahrnujícího i Rumunsko, Bulharsko a především i Ukrajinu, vystaveného celému komplexu dosud neznámých vnějších a vnitřních rizik, potencionálně ohrožujících elementární zájmy Slovenské republiky, a tím i stabilitu a prosperitu jejích bezprostředních sousedů na severu, jihu i západě.⁴³ Úvahy těchto odborníků již dokonce v této souvislosti směřovaly i do zcela praktických oblastí. Připomínaly se případné změny v komunikačních tazích, které se měly přizpůsobovat novým geopolitickým skutečnostem. Takto naznačený směr některých úvah ovšem počítal s trvale nestabilním a nečitelným Slovenskem, které za jakoukoliv integrační snahou, jak ji prosazovala a artikulovala bývalá antimečiarovská opozice, vidělo jen „zlovestné nasmerovanie na odtrhnutie slovenského juhu, na jeho autonomistickú separáciu, cestu opustenia ideálu vlastenectva a cestu obnovenia bačovania cudzích elít v našom živote“ (místopředseda HZDS Augustín Marián Húska).⁴⁴

V této atmosféře byly pochopitelné obavy z možného sblížování se Slovenska s Ruskem, ba dokonce s Lukašenkovým Běloruskem. Dne 26. srpna 1993

43 A. DULEBA, P. LUKÁČ, M. WLACHOVSKÝ, *Zahraničná politika Slovenskej republiky*, s. 20–21; IVO SAMSON, *Koniec súčasnej strednej Európy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO*, Bratislava 1998.

44 Týdeník HZDS *Slovensko do toho!* 19/1998, s. 3. Cit. dle V. LEŠKA, *Zvláštnosti transformace slovenské společnosti*, s. 28.

podepsali v Bratislavě M. Kováč a B. Jelcin novou základní smlouvu o vztazích SR s Ruskou federací (jednalo se prakticky o nezměněnou, avšak neratifikovanou smlouvu ještě z dob federace). Její text se prakticky nelišil od smlouvy, kterou krátce předtím podepsal B. Jelcin v Praze. Pozornost analytiků však vzbuzoval řetězec některých následných, často nepublikovaných smluv (zejména ve vojenské oblasti), které bylo možno interpretovat jako doklad vynikajících, ba nadstandardních vztahů Slovenska a RF.⁴⁵ Mezirezortní smlouvy se týkaly např. možnosti výcviku slovenských vojáků v RF, cvičení raketových vojsk SR na území RF, deblokace ruského dluhu vůči SR formou dovozů vojenské techniky a materiálu. Vzhledem k oficiálně proklamovaným ambicím SR stát se členem NATO se jevilo být vskutku pozoruhodné, že např. článek 6 Dohody o vojensko-technické spolupráci mezi RF a SR z dubna 1997 obsahoval pasus, že „žiadná zo zmluvných strán nebude bez písomného súhlasu druhej smluvnej strany predávať alebo odovzdávať tretím krajinám výzbroj, vojenskú techniku, technickú dokumentáciu na ich výrobu, informácie a materiály, získané alebo nadobnuté v dôsledku dvojstrannej vojensko-technickej spolupráce [...]“.⁴⁶ Z ruského pohledu se tak neúspěšný slovenský poločas při integraci do NATO musel jevit jako úspěch – „královské rady“ odsud zazněly dokonce již těsně před madridským summitem (kdy již jeho výsledek byl zcela jasný): „Poďme a popracujme na tom, aby Slovensko dostalo krížové garancie aj z Východu, aj zo Západu a aj od susednych štátov. Počkajme niekoľko rokov a uvidíme, ako sa budú cítiť v NATO vaši susedia, keď sa budú zvyšovať dane, vojenské výdavky [...]“ (Jevgenij Kožokin, ředitel Ruského institutu strategických studií).⁴⁷

Ačkoliv k prvnímu rozšíření NATO (1999) došlo bez slovenské participace, tato událost v sobě obsahovala i pro SR nadějně prvky do budoucna.⁴⁸ Tehdejší *Nové NATO* totiž nebylo územně propojené s Maďarskem, takže často deklarovaný význam Slovenska (většinou v jazyce naivní geopolitiky některých bývalých slovenských vládních politiků) jako komunikační spojnice mezi

45 ALEXANDER DULEBA, Slovensko-ruská spolupráca vo vojenskej a vojensko-priemyselnej oblasti alebo Kde sa končí obchod a začína politika, *Mezinárodní vztahy* 1/1998, s. 38–56; Týž, *Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky*, Bratislava 1996, s. 19–36, resp. Týž, *The blind pragmatism of Slovak Eastern policy. The actual agenda of Slovak-Russian bilateral relations*, Bratislava 1996, s. 18–34 aj.

46 Denník *SME* 25. 4. 1997; A. DULEBA, *Slovensko-ruská spolupráca*, s. 49–50.

47 Interview Jevgenije Kožokina s Ivanem Drábkem, *Pravda* 30. 6. 1997, s. 4.

48 Souhrnně k bezpečnostním opcím tehdejšího Slovenska VLADIMÍR KMEC, PETER ŠELEPEC, *Bezpečnostné modely 21. storočia v Európe a pozícia Slovenskej republiky v nich*, *Mezinárodní vztahy* 1/1998, s. 23–37.

Západní Evropou a Podunajím a Balkánem se nakonec přece jenom mohl projevit ve zvýšeném zájmu Západu o tuto zemi. Slovenští experti ostatně tehdy hodnotili přijetí Maďarska do NATO spíše pozitivně. Oceňovali celkové zvýšení kvality středoevropského bezpečnostního prostředí (86 % hranic Slovenska jsou hranicemi se zeměmi NATO!) a viděli v něm mj. i zadržovací instrument dosavadní problematické a latentně revizionistické politiky vůči maďarským menšinám v zahraničí, která byla již od počátku 90. let sledována Západem se zdvořilou a pozornou opatrností. Stejnou pozornost ovšem Západ vždy věnoval i slovenské menšinové politice, byť se jeho zájem některým pozorovatelům naopak jevil jako latentní podpora maďarského revizionismu.⁴⁹ Někteří slovenští autoři zdůrazňovali, že i „minimalistické“ rozšíření NATO bez Slovenska představuje významný mezinárodněprávní akt potvrzení slovenské suverenity, neboť tři z pěti sousedů SR tak splnili jednu z nezbytných podmínek členství formulovaných v 72. článku Studie o rozšíření NATO (*Study on NATO Enlargement*) ze září 1995, tj. ještě před vstupem vyřešit své etnické a teritoriální spory se sousedy včetně vzdání se případných iredentistických nároků.⁵⁰

Zřetelný, ale nejistý obrat

Obsahové rozhodnutí slovenských voličů v roce 1998 v sobě zahrnovalo i *zahraničně-politickou komponentu*, i když její význam není záhodno přeceňovat. Slovenský volič si však ve značné míře uvědomoval, a to především v závislosti na svém vzdělání a celkovém politickém rozhledu, rizika stupňující se izolace Slovenska a její konkrétní důsledky na kvalitu jeho budoucího života. Proto také zejména opoziční politické strany (Slovenská demokratická koalice – SDK, Strana demokratické levice – SDĽ, Strana občanského porozumění –

49 A. DULEBA, P. LUKÁČ, M. WLACHOVSKÝ, *Zahraničná politika Slovenskej republiky*, s. 38–40. V detailnějším souhrnu RUDOLF CHMEL, *Od Trianonu (cez Zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch) do Európskej únie, OS-Fórum občianskej spoločnosti (OS) 9/2001*, s. 35–41; *Týž, Moje slovenské pochybnosti*, Bratislava 2004, s. 111–308. Ostatně ještě v prosinci 1993 si tehdejší americký velvyslanec v SRN Richard Holbrooke během své přednášky v bonnské Deutsche Parlamentarische Gesellschaft, které se autor této studie osobně zúčastnil, nedokázal představit členství Maďarska v NATO právě proto, že jeho vztahy se sousedy byly příliš problematické a že zahraniční politika tandemu Antall/Jeszensky vykazovala revizionistické prvky (Holbrooke tehdy narážel na neochotu Budapešti garantovat hranice v tehdy projednávaných bilaterálních smlouvách se SR, Ukrajinou a Rumunskem).

50 VLADIMÍR KMEC, MILOSLAV NAĎ, *Nová bezpečnostná situácia Slovenska po rozšírení NATO, Mezinárodní politika 4/1999*, s. 1720. Viz též www.nato.int/docu/basic/xt/enl-9506.htm [ověřeno 20. 7. 2010].

SOP a Strana maďarské koalice – SMK) věnovaly ve svých programech tomuto tématu přiměřenou pozornost.⁵¹ S ohledem na nesplnění základních cílů, které si zahraniční politika SR v letech 1994–1998 vytýčila (vstup do NATO a zařazení do první skupiny uchazečů na členství v EU), hovořily opoziční strany o zahraniční politice jako „pravděpodobně nejneúspěšnější oblasti slovenské politiky“ a o „zahraničně-politické sebediskvalifikaci způsobené vnitropolitickými faktory“ (program SDK). Zatímco SDK, SDĽ a SMK z tohoto nezdaru jednoznačně obviňovala dosavadní vládu, Schusterova SOP byla jednoznačně opatrnější, když hovořila o potřebě obnovy zahraničněpolitické důvěryhodnosti vládní politiky, „ktorej bola výrazne oslabená v dôsledku rozporov medzi deklarovanými cieľmi zahraničnej politiky a ich praktickou realizáciou.“ (program SOP). V prípade SOP byl méně výrazný kritický osten, vysvětlitelný snahou oslovit i „méně nalomené“ voliče Vladimíra Mečiara a celkovou spíše nekonfrontační předvolební taktikou a rétorikou, která se však v poslední fázi předvolební kampaně ukázala jako nepřilíh efektívni.⁵² Jestliže všechny základní slovenské politické subjekty vyslovily ve svých programech podporu vstupu do EU, nejvíce kondicionálních formulací ve svém programu použila tehdy vládní Slovenská národní strana: „Jednoznačnú potrebu vstupu do EÚ však treba podriaďiť racionálnym hľadiskám; je nevyhnutné definovať integračné riziká a v primeranom čase znížiť možné ekonomické straty. [...] Ide nám o takú integráciu, ktorá pripúšťa odovzdanie časti suverenity štátu, ale nevyžaduje rezignáciu na národnú identitu.“ Tyto formulace SNS mimochodem nápadně připomínaly příslušné teze „posarajevské“ programatiky české Občanské demokratické strany (ODS), tak jak se vyvíjela zejména od její 1. ideové konference v květnu roku 1999.⁵³

Slovenské volby 26.–27. září 1998 se konaly ve stejný termín jako volby do německého Bundestagu. Na první pohled by měly tudíž zcela zapadnout do mediálního stínu, ale rozhodně se tak nestalo: ve slovenských volbách šlo o základní směřování Slovenska v rámci celého regionu a vznášelo se nad nimi vyostřené dilema „buď – nebo“. Nic před nimi nebylo příliš standardní, ba ani po nich: Mečiarův usazený projev na rozloučenou s občany ve Slovenské televizi tento dojem přesvědčivě ilustroval, následné ukřivděné a obsesivní

51 GRIGORIJ MESEŽNIKOV (ed.), *Volby 1998. Analýza volebných programov politických strán a hnutí*, Bratislava 1998. Zde viz především kapitoly týkající se národnostní politiky od M. Kušého (s. 45–62) a zahraniční politiky a obrany od M. Wlachovského (s. 63–89).

52 Tamtéž, s. 63–64.

53 Tamtéž, s. 66–68; srov. též www.ods.cz/idkonpr/iksekkzahra.html a www.sns.sk [ověřeno 22. 10. 2005].

literární výtvoř dalřích politiků HZDS jej poté jeřtě více podtrhly. Nechyběly mezi nimi i knižní „trháký“ (proponované jako potencionální bestsellery) nejdůležitějších aktérů slovenské zahraniční politiky Mečiarovy éry – bývalé ministryně zahraničí Zdenky Kramplové a bývalého předsedy zahraničního výboru Národní rady SR Dušana Slobodníka.⁵⁴ Nejstandardnější byly naopak volby samotné a jejich bezproblémový průběh, který jednoznačně ukázal, do které části Evropy Slovenská republika patří. Nejsilnější stranou sice zůstalo HZDS (27 %), nebylo však schopno vytvořit vládní koalici s žádnou další parlamentní stranou (s výjimkou SNS, která však obdržela jen 9,07 % hlasů). Nové vládní koalici SDK (26,33 %) – SDĽ (14,66 %) – SOP (8,01 %) a SMK (9,12 %) byla dána do vínku – kromě základní antimečiarovské pečeti – značná programatická nekonzistence a společná zkušenost ne vždy efektivní opoziční práce v předešlém volebním období. Naopak v oblasti zahraniční politiky panoval v rámci koalice konsensus: usadit Slovensko co nejrychleji zpátky do zmeškaného bruselského vlaku – vlaku, jehož jízdní řád nikdo ovšem přesně neznal a o němž se ani nevědělo, zda vůbec pojede přes Bratislavu.⁵⁵

Nové vedení ministerstva zahraničí SR charakterizovalo funkční duo, vedené „ostrřleným“ diplomatem Eduardem Kukanem (SDK) a zahraničně-politickým expertem KDH Jánem Fígelem (pozdějším evropským komisařem), s nímž bylo v mečiarovském období spjato především bratislavské Centrum pre európsku politiku, coby státním tajemníkem MZV. To garantovalo nejenom skutečné zapojení slovenské diplomacie do implementace vytýčených programových cílů vlády, nýbrž i posílení pozice ministerstva v rámci kabinetu, jehož místopředsdou zodpovědným pro otázky evropské integrace se stal bývalý ministr zahraničních věcí z let 1996–1997 a někdejší slovenský velvyslanec v Bonnu Pavol Hamžík (SOP).⁵⁶ Nové vedení slovenské diplomacie okamžitě rozšířilo rejstřík dosavadních priorit SR o myšlenku *reaktivace Visegrádu* jako jedinečné šance využít pro své cíle mechanismus, jehož přesný obsah sice bude nutno jeřtě složité hledat, ale jehož pověst u západních partnerů byla stále velmi dobrá. Až do lucemburského summitu (1997) byl totiž termín „Visegrád, V-4“ ve větří části evropských médií, především však německých a rakouských, skupinovým synonymem pro *nejúspěšnější* transformační státy

54 ZDENKA KRAMPLOVÁ, *Pomsta v diplomatickom fraku*, Bratislava 2000; DUŠAN SLOBODNÍK, *Hra o Slovensko*, Bratislava 2001.

55 Zevrubnou analýzu slovenských voleb v r. 1998 přinesl zejm. sborník MARTIN BŮTORA, GRIGORIJ MESEŽNIKOV, ZUZANA BŮTOROVÁ (edd.), *Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby '98*, Bratislava 1999.

56 OSKAR KREJČÍ, *Konec slovenské cesty?*, *Mezinárodní politika* 12/1998, s. 13–16.

střední a východní Evropy. Proto v této souvislosti, samozřejmě i jako nástupnický stát bývalého Československa, figurovalo Slovensko po určitou dobu ještě i za Mečiara, a to nejenom v médiích, ale i v odborné literatuře a také v povědomí „decisions-makerů“.⁵⁷

Zásady inovované slovenské zahraniční politiky byly tehdy zakotveny v široce připomínkovaných koncepčních dokumentech, především ve střednědobé koncepci Priority zahraniční politiky SR na období rokov 2000–2003 z roku 2000.⁵⁸ Tento dokument konstatuje, že mimořádné úsilí o návrat do pozice aktivního a perspektivního účastníka integračních procesů v evropském a transatlantickém prostoru bylo úspěšné: helsinský summit EU (prosinec 1999) přizval SR k zahájení přímých jednání o vstupu do EU, washingtonský summit NATO již předtím (duben 1999) znovuotevřel perspektivu členství v Alianci jasnou deklarací „politiky otevřených dveří“. Nová koncepce poskytla i základní „jízdní řád“, který pak byl konkretizován v navazujících koncepčních a programových dokumentech, zejm. v revidovaném Národním programu pro přijetí *acquis communautaire*. Byla zevrubněji charakterizována i „středoevropská dimenze zahraniční politiky SR“. Kromě kladného hodnocení dosavadních výsledků obnoveného Visegrádu bylo zdůrazněno, že se bezprostředně pozitivně odrazily i na kvalitě bilaterálních vztahů se sousedy, „které možno spolu s úspěchy při uskutečňování našich integračních ambicí označit za základné úspěchy zahraniční politiky SR“. Zlepšování vztahů s nejbližším sousedem – Českou republikou – nejlépe indikovala definitivní dohoda o dělení majetku bývalé ČSFR, kterou podepsali premiéři M. Dzurinda a M. Zeman 24. listopadu 1999. Tento historický kompromis vyřešil především otázku navrácení 4,5 tun měnového zlata Slovensku a konečné rozdělení bilance po bývalé Státní bance československé.⁵⁹ V optimistickém duchu vyzněla i Správa o plnění úloh zahraniční politiky SR za rok 2000 a Zameraní zahraniční

57 Tento termín se úspěšně „uhnízdil“ nejenom v politické literatuře (mezinárodní vztahy, zahraniční politika, zahraničně-ekonomické vztahy, evropská integrace), nýbrž emanoval i do dalších, v každodenní realitě méně zakotvených oborů – např. do ústavněprávní komparativistiky. Srov. například WOLFGANG KAHL, *Das Grundrechtsverständnis der postsozialistischen Verfassungen Osteuropas - eine Studie am Beispiel von Polen, Ungarn, Tschechien, Slowakei und Russland*, Berlin 1994. Kahl zde konfrontuje víceméně kompatibilní ústavní systémy zemí Visegrádu s rodícím se ústavním a politickým systémem nového Ruska.

58 Srov. http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/zahranicna_politika [ověřeno 22. 10. 2005].

59 Samozřejmě ne všichni byli s touto dohodou spokojeni: zatímco u české opozice se jednalo o jednotlivé hlasy, na Slovensku byly protesty silnější. Viz též sborník JÁN VALACH (ed.), *Okradli nás*, Bratislava 1999 – s názvem více než výmluvným.

politiky SR na rok 2001, předložená 21. března 2001 na zasedání vlády SR ministrem zahraničí E. Kukanem.⁶⁰

Bezpochyby zásadní význam mělo pro Slovensko oživení visegrádské kooperace i ve vojenské oblasti. Její zaměření přitom prodělalo dynamický vývoj: od původního společného zájmu na odchodu sovětských vojsk ze zemí V-3 až po koordinaci kroků směrem k NATO, a to po zapojení se do programu *Partnership for peace*, a zvláště pak po zveřejnění již zmíněné *Studie o rozšíření NATO* v roce 1995. Madridský summit z této užší spolupráce načas vyčlenil nejisté a znejistující Slovensko (de facto se tak stalo již dříve), takže teprve vnitropolitické změny v SR po zářijových volbách v roce 1998 umožnily reaktivovat Visegrád i ve vojenské sféře. Ta byla logicky dočasně označena za *spolupráci ve formátu 3+1*, neboť postavení jednotlivých zemí se změnilo. Především visegrádští partneři měli zásadní společný (byť ne vždy shodně motivovaný) zájem na rychlé integraci Slovenska do NATO: došlo k jasné shodě v tom, že tento cíl byl hlavním nosným obsahem jejich tehdejší vojenské spolupráce. Tento zájem bylo možno v krajním případě formulovat i u Slovinska. Konkrétní pokroky, kterých nová slovenská vláda ve vztahu k NATO dosáhla, byly brzo demonstrovány zejména vypracováním a odevzdáním národního programu přípravy SR na členství v NATO *NP PRENAME* (odevzdán v říjnu 1999, o rok později konkretizován s ohledem na úkoly pro rok 2001).⁶¹

Ostatně již během kosovské operace se SR de facto chovala jako člen NATO a otevřela svůj vzdušný prostor letadlům Aliance. Generální tajemník NATO lord George Robertson ve své bratislavské přednášce na půdě Slovenské společnosti pro zahraniční politiku v květnu 2000 tuto skutečnost výslovně ocenil s tím, že Aliance si je vědoma i velké míry reálného politického rizika, které na sebe tímto rozhodnutím Slovenská republika vzala. Podle Robertsona tím SR řekla své „ano“ koncepci severoatlantického prostoru jako zóny sdílených hodnot a dala i ostatním státům v rámci svých možností srozumitelné znamení, že se Evropa vskutku stává jednotným bezpečnostním prostorem. SR při této příležitosti označil za „vážného kandidáta členství v Alianci“, jehož

60 Srov. http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Uznesenie-3182?prefixFile=u_ [ověřeno 21.7.2010], resp. <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?id-Material=13145> [ověřeno 21. 7. 2010].

61 JAROMÍR NOVOTNÝ, Spolupráce visegrádských zemí ve vojenské oblasti, *Mezinárodní politika* 4/1999, s. 8-11; PETR WEISS, PETER JUZA, Slovensko a nové NATO - nové NATO a Slovensko, *Mezinárodní politika* 1/2000, s. 24-25.

místo v Evropě je dnes již nezpochybnitelné.⁶² Rozhodnutí pražského summitu NATO (podzim 2003) definitivně otevřelo dveře do Aliance i Slovenské republice. Symbolickým aktem nové kvality spolupráce se stalo – a to především pro Slovensko – založení společné polsko-česko-slovenské vojenské brigády se sídlem v Topolčanech. Méně úspěšným se ukázal projekt společné vzdušné obrany zemí V-4 (zpočátku zamýšlený jako česko-slovenský), nicméně ministři obrany dlouho usilovali alespoň o zřízení společného školícího střediska pro piloty nadzvukových letounů. Zamýšlených projektů společné spolupráce však rychle přibýlo po slovenském vstupu do NATO (červen 2004, věc ale již byla de facto rozhodnuta na pražském summitu v listopadu 2002), velká část z nich byla přitom aktivně předkládána slovenskou stranou.

Do bezpečných prístavů?

Slovenská republika se přesto ještě nějaký čas jevila jako nejfragilnější součást celé středoevropské stavby: před volbami v září 2002 jako by stále chyběla spolehlivější záruka, že případné povolební změny nepovedou k nové reorientaci slovenské zahraniční politiky směrem k izolacionismu a koketování s jiným než západním zakotvením, byť oficiální dokumenty většiny politických subjektů, snad s výjimkou obou tehdejších odnoží SNS a stalinistické Komunistické strany Slovenska (KSS), jiné než prozápadní směřování vylučovaly. Nové, dravé a „berlusconizující“ politické subjekty na slovenské politické scéně (zejména *Smer* výřečného postkomunistického secesionisty Róberta Fica a v počáteční fázi i nová strana bývalého šéfa TV Markíza Pavola Ruska Aliancia nového občana, ANO) neměly svoji zahraničně-politickou linii důkladně propracovanu a zejména některé výroky a aktivity R. Fica – navzdory „prvoplánové“ proevropské rétorice – budily spíše obavy.⁶³ Konečné verze volebních programů slovenských politických stran pro zářijové volby 2002, zveřejněné

62 Lord ROBERTSON, *Nové NATO v novej Európe*. Prednáška konaná ve Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (SPFA) 11. mája 2000, Bratislava 2000 (rozmnžený handout), s. 3–7; srov. též <http://www.sffa.sk/dokumenty/publikacie/12> [ověřeno 16. 8. 2010].

63 Slovenský deník *Nový čas* reagoval na Ficovo „turné“ do Moskvy v lednu 2001 (s politickými jednáním na velmi vysoké úrovni, zprostředkované bývalým ruským velvyslancem v Bratislavě, pozdějším mluvčím Kremlu a poradcem prezidenta Vladimíra Putina Sergějem Jastržembským) slovy: „Z bývalého agenta SR u soudu pro lidská práva ve Štrasburku se dnes stal agent, který zastupuje ruské zájmy na Slovensku.“ Srov. též IVAN VILČEK, *Slovenská scéna očekává nový tandem Fico – Rusko*, *Právo* 9. 2. 2001. Rovněž Ficovy výroky při návštěvě Bruselu na počátku r. 2002 vzbudily rozpaky: Fico totiž navrhl po volbách „znovuotevřít“ již uzavřené a MZV SR prý příliš kapitulantsky sjednané kapitoly.

povětšinou až na přelomu srpna – září 2002, žádné velké překvapení nepřinesly. „Bilance úspěchů“ (vládní strany) byly alternovány „garancemi úspěchů“ (opozice, nově vzniklé subjekty), a to vše vesměs ve jménu základní západní integrační orientace Slovenska. Tento rozměr výrazně posílil i v programatice *Ludovej strany – HZDS*, která označila vstup do NATO a EU za „základní a zásadní národně-státní zájem“. Z relevantních politických sil bylo možno identifikovat odlišné akcenty u Slovenské národní strany, která považovala „vstup Slovenskej republiky do EÚ za možný až vtedy, keď bude slovenská ekonomika schopná obstať v konkurencii s ekonomicky rozvinutými štátmi EÚ“; podobné teze bylo možno najít v programu KSS.⁶⁴

Na rozdíl od voleb v roce 1998 byly volební programy ve svých zahraničně-politických pasážích spíše sporé, a proto je nutná jejich komparace i s dlouhodobější stranickou programatikou. Analytici sdružení *Rock volieb 02* a Slovenské společnosti pro zahraniční politiku (SFPA) Milan Nič a Vladimír Bilčík například konstatovali, že většina politických stran neměla ve svých programech buď žádnou, anebo jen velmi nejasnou představu o fungování Slovenska v EU. Ačkoliv vládní úředníci tehdy již dospěli v jednáních s EU do velmi pokročilého stadia, mnohé stranické programy na to nereagovaly.⁶⁵ Konkrétnější byly programy SDKÚ (za niž kandidoval i ministr zahraničí Eduard Kukan), která se vyslovila pro rychlé vypracování Evropské ústavní smlouvy, jakož i pro přijetí Charty základních práv EU a zásadně se vyjádřila pro další prohloubení evropského integračního procesu, resp. KDH, kladoucí mj. svůj tradiční důraz na „suverenitu členských zemí v kulturně-etických záležitostech“.⁶⁶

Výsledky parlamentních voleb 21. září 2002 překvapivě umožnily vytvoření „pravicové“ (*cum grano salis*) koaliční konstelace SDKÚ, SMK, KDH a ANO.⁶⁷ Návrat k praxi bezprostřední průmětovosti vnitřní politiky do politiky zahraniční tím ovšem nebyl na Slovensku zdaleka zažehnán – záleželo na dalším chování opozičních subjektů (ĽS-HZDS, Smer, nově i KSS), z nichž některé začaly procházet složitým procesem názorové diferenciacie, ne-li

64 MATÚŠ KORBA, Zahraničná, bezpečnostná a obranná politika, in: *Volby 2002. Analýza volebných programov politických strán a hnutí*, ed. Grigorij Mesežnikov, Bratislava 2002, s. 35–58; srov. též VLADIMÍR LEŠKA, Slovenské parlamentní volby 2002 a jejich očekávané důsledky, *Ústav mezinárodních vztahů – Studijní sešity* 2/2002, Praha 2002.

65 Zpravodajský servis agentury SITA, 22. září 2002.

66 M. KORBA, *Zahraničná, bezpečnostná a obranná politika*, s. 38–40.

67 Do Národní rady se dostaly tyto strany: ĽS-HZDS 19,50 %, SDKÚ 15,09 %, Smer 13,46 %, SMK 11,16 %, KDH 8,25 %, ANO 8,10 %, KSS 6,32 %. Srov. např. KAI-OLAF LANG, Die Slowakei nach den Wahlen. Grünes Licht für die Fahrt nach Brüssel, *SWP-aktuell* 46/ 2002.

dokonce organizační fragmentace. Toto nebezpečí průmětovosti se ovšem tehdy týkalo nejenom Slovenska, ale též Maďarska a České republiky, kde se zřetelnější „návrat minulosti“ dal v předvolebních kampaních sice očekávat, avšak nikoliv v tak nebezpečné a riskantní míře, jak jsme toho byli svědky v prvních měsících roku 2002.⁶⁸ Symbolické překlenutí Dunaje staronovým mostem Marie Valérie mezi Štúrovem a Ostrihomí, otevřeného M. Dzuringou a V. Orbánem za asistence komisaře EU pro otázky rozšíření G. Verheugena dne 11. října 2001, bohužel nepředznamenalo novou etapu ve vztazích Maďarska a SR. Následovaly prudké spory o realizaci problematického zákona MR o Maďarech žijících v sousedních zemích na území Slovenska (se sérií neúspěšných jednání mezi státními tajemníky J. Chlebem a Z. Némethem), okoložené pečlivě dózovanými výhrůžkami možného maďarského veta při případné ratifikaci přistoupení SR k Washingtonské smlouvě a od února 2002 i maďarskými požadavky na zrušení tzv. Benešových dekretů. V jejich důsledku ČR, SR i Polsko vypověděly svoji účast na plánovaném budapeštském setkání premiérů V-4.⁶⁹

Zatímco ani „přelomová“ léta 1998–2002 ještě zcela nevyloučila modelování a uskutečňování jiných, byť méně pravděpodobných konstrukcí a variant evropské a středoevropské architektury – bez Slovenska, mimo Slovensko a v konečném důsledku (být jistě ne prvoplánově) i proti Slovensku – s nedozírnými a těžko představitelnými následky pro stabilitu a prosperitu v této části Evropy, slovenské volby 2002 tyto katastrofické scénáře zřejmě natrvalo virtualizovaly. Druhá koaliční vláda premiéra Dzuringy ve světě úspěšně prosadila nový image Slovenska jako „reformního tahouna“ zemí středovýchodní Evropy: zavedením rovné daně ve výši 19 % se snížily přímé daně pro občany a firmy (za současného růstu daní nepřímých), sociální dávky i podpora v nezaměstnanosti se začaly vyplácet adresněji, což vedlo k poklesu úředně evido-

68 V případě Polska bylo možno podobný trend ve větší míře sledovat až v letech 2003–2004 (s nečekanou kulminací v letech následujících), zejména v souvislosti s polským postojem k reformě EU, nově vznášenými požadavky Němců odsunutých z území dnešní PR po 2. světové válce, resp. se záměrem zřídit v Berlíně diskutabilní Zentrum gegen Vertreibungen (Centrum proti vyháněním).

69 K této malé diplomatické válce mezi Bratislavou a Budapeští srov. zejména tehdejší stanoviska a prohlášení obou MZV k předmětným kauzám na jejich oficiálních stránkách www.foreign.gov.sk [ověřeno 20. 10. 2005] a www.kum.hu/szovivoi [ověřeno 20. 10. 2005]. Na webových stránkách slovenského ministerstva zahraničí byl prezentován i „Non paper MZV SR k problematice dekretů prezidenta ČSR“. Do jisté míry „většinový“ (zjednodušeně řečeno), ne-li oficiální slovenský pohled na tzv. Benešovy dekrety přinesl JOZEF BEŇA, *Slovensko a Benešove dekréty*, Bratislava 2002 (s edicí pro SR relevantních dokumentů).

vané míry nezaměstnanosti z 18,2 % v roce 2001 na 15,3 % v roce 2003. Výrazně korigovaný obraz Slovenska v zahraničí vedl k prudkému růstu investic (ze čtyř největších přímých zahraničních investic se stala nejznámější výstavba automobilky KIA v blízkosti Žiliny), Slovensko zaznamenalo rychlý růst HDP od 3,3 % (2001) až po očekávaných 4,5 % (2004).⁷⁰

Výsledek voleb přinesl definitivní zelenou pro vstup SR do NATO: po kladném vótu pražského summitu Aliance v listopadu 2002 následovalo nekomplikované jednání o přístupové smlouvě (podepsána 26. března 2003 v Bruselu) a hladký ratifikační proces. Summit NATO v Istanbulu (28.–29. června 2004) pak tyto nutné procedurální kroky završil a prohlásil Slovensko za plnoprávného člena.⁷¹ Volby 2002 odstartovaly i závěrečný, velmi úspěšný finiš slovenského směřování do EU: 16. dubna 2003 Slovensko podepsalo v Aténách Smlouvu o přistoupení k EU, o měsíc později následovalo první úspěšné a platné referendum v dějinách samostatného Slovenska, které bylo součástí ratifikačního procesu Smlouvy. Při účasti 52,15 % (2 147 901 z 4 147 097 oprávněných voličů) hlasovalo pro vstup do EU 92,46 % občanů.⁷² V červnu 2004 se konaly při rekordně nízké účasti 16,96 % (s výrazně vyšší účastí v oblastech osídlených Maďary) první volby do Evropského parlamentu, z jejichž výsledku profitovaly především strany vládní koalice. Zástupce Slovenska – politik KDH a někdejší hlavní vyjednavací s EU Ján Figel – obsadil v první Barrosově komisi průměrně důležitý post komisaře pro školství, vzdělávání, kulturu a multilingvistiku. Představy o své evropské budoucnosti slovenští politikové při řadě příležitostí opakovaně konkretizovali. Ministr zahraničních věcí E. Kukan přitom zdůraznil význam pokračování regionální spolupráce ve formátu V-4 i v rámci EU, dále „přiměřenou a realistickou“ participaci na Společné zahraniční a bezpečnostní politice EU (SZBP) a Evropské bezpečnostní a obranné politice (EBOP), jakož i prioritu dalšího rozšiřování EU: „Z pohledu SR má každá evropská

70 LUCIE BERANOVÁ, Slovenské reformy se prosazují stále obtížněji, *Hospodářské noviny* 27. 8. 2004.

71 „Hladký“ vstup do NATO nemohl již být ovlivněn proměňujícími se náladami veřejného mínění. Ještě v březnu 2002 totiž vstup do Aliance podporovala většina občanů SR (57 %), o rok později to již bylo o 10 % méně a podle jednoho z průzkumů tato podpora dokonce klesla na pouhou třetinu. Na druhé straně se však iniciátorům referenda o vstupu SR do NATO (mezi něž patřil i bývalý premiér a disident Ján Čarnogurský!), nepodařilo shromáždit ústavou předepsaných 350 000 podpisů. Srov. V. LEŠKA, *Slovensko 1993–2004*, s. 329–330.

72 Podrobné výsledky, které umožňují zejména regionální komparaci s běžnými volebními výsledky „proevropských“ politických stran, jsou k dispozici na webových stránkách Statistického úřadu SR, srov. http://app.statistics.sk/ref_2003/webdata/home.htm [ověřeno 2. 7. 2010].

krajina možnost stát sa členom spoločnej európskej rodiny [...]“. V oblasti reformy EU zastávala SR pozici, že daně, sociální politika a obrana jsou oblasti, ve kterých by se nemělo rozhodovat kvalifikovanou většinou. Celkově se SR zasazovala, aby princip jednomyslnosti nebyl oslabován v oblasti trestního práva, migrace, azylové politiky, kultury, soudní a policejní spolupráce. Jakkoliv tehdy SR byla pro účelné rozšiřování oblastí „sdílené suverenity“, zůstala i v dalších letech zastáncem komunitární formy fungování EU. V obranných otázkách kladla SR důraz na to, aby se nevytvářela jakákoliv duplicita či konkurence ve vztahu k NATO, a usilovala – navzdory divergencím v irácké otázce – o zachování transatlantických vztahů na velmi dobré úrovni.⁷³

Ve vztahu k širší veřejnosti pak premiér Dzurinda představil Slovenské desatero Európskej Únie – veřejně artikulovaný doklad prohlubujícího se konceptčního uvažování Slovenska o evropských záležitostech a také ukázka tehdejší poměrně aktivní komunikační strategie slovenské vlády.⁷⁴ Širší platformou pro formování konsensuální pozice SR ohledně reformy EU (a v širších souvislostech nejenom ve vztahu k ní) se stal Národní konvent o európskej budúcnosti Slovenska (srovnatelné grémium v České republice nikdy nevzniklo!) – široce založená instituce, v níž byly zastoupeny všechny relevantní politické strany, vědecké instituce, církve, občanská sdružení apod. Samo jeho ustanovení bylo dokladem toho, že více než deset let po vzniku samostatné Slovenské republiky se stal zahraničněpolitický konsenz o esenciálních směrech a prioritách SR sice ještě křehkou, avšak méně zpochybnitelnou skutečností.⁷⁵ Na tom nic nezměnil ani výsledek prezidentských voleb 17. dubna 2004, v němž načas „zmrtvýchvstalého“ Vladimíra Mečiara porazil jeho bývalý soupeř Ivan Gašparovič. Kandidát části vládní koalice, ministr zahraničí Eduard Kukan, se k všeobecnému překvapení umístil až na 3. místě. Již po několika měsících se ovšem ukázalo, že obavy z návratu nacionalistické, především protimaďarské rétoriky byly přehnané. Nový „opoziční“ prezident se zapojil do kolektivní tvorby slovenské zahraniční politiky přinejmenším konstruktivně, byť někteří jeho spolupracovníci (např. bývalý předseda Ústavního soudu SR M. Čič) sdíleli v některých akcentech evropské politiky odlišné názory.⁷⁶ Tento zá-

73 EDURD KUKAN, Místo a úloha Slovenskej republiky v Európskej únii, *Mezinárodní politika* 28/2004, s. 13–16.

74 MIKULÁŠ DZURINDA, Slovenské Desatero Európskej únie, *Listy SFPA* 2–3/2004, s. 2.

75 K tomu podrobněji na jeho webových stránkách www.konvent.sk, resp. na webu následnické, méně okázalé instituce (Národní konvent o EÚ) www.eurokonvent.sk [ověřeno 2. 7. 2010].

76 KAI-OLAF LANG, Festival des Populismus. Nach den Präsidentschaftswahlen in der Slowakei, *SWP-aktuell* 21/2004, s. 6–7; MILAN ČIČ, Slovensko znova na rázcestí, *Literárny týždenník* 28–29/2004, s. 1 a 15.

kladní trend paradoxně nezpochybnily ani parlamentní volby v červnu 2006, které umožnily vznik koaliční vlády Ficova SMERu, Mečiarovy Ľudové strany – HZDS a SNS: Róbert Fico se v zahraničně-politických záležitostech značně „disciplinoval“ – a stárnoucí Vladimír Mečiar se sub conditione proměnil v nadšeného Evropana. Skutečnou komplikaci tak představovala (především ve vztahu k Maďarsku, méně již v evropských záležitostech) vládní účast Slovenské národní strany.

Facit

Obecným předmětem této historicko-politologické, převážně empiricky založené studie, byla (odhlédneme-li od specificky „slovenských“ témat) *transformační zahraniční politika*, tj. především schopnost (staro)nových elit v transformujících se středoevropských společnostech formulovat základní východiska, cíle a prostředky zahraniční politiky v situaci, která byla do značné míry bezprecedentní. Slovenská zahraniční politika hledala své nové ukotvení v situaci, kdy zde vznikl – nečekaně rychlým vývojem – samostatný stát a kdy byla již neodvratitelně nastartována (v ještě „federálních“ právních a politických parametrech) zásadní proměna celého politického a hospodářského systému: místo pouhé *transformace* společnosti bychom spíše mohli hovořit o jejím ještě zásadnějším *přepodstatnění*, ba *transsubstanciaci* (můžeme-li si s jistou licencí vypůjčit termín z tomistické filosofie). Středoevropské koordináty tohoto hledání byly plné otazníků – citlivá tektonika středoevropských historických souvislostí přicházela znovu ke slovu, verneovské přirovnání „mobilis in mobile“ lze s trochou nadsázky použít i zde. Z pohledu teorie mezinárodních vztahů tedy nebylo možno ani hovořit o ustálené *zahraničně-politické identitě*, resp. *zahraničněpolitické kultuře*.⁷⁷ S odstupem doby lze jen znovu a opakovaně docenit význam onoho již v předchozím textu zmíněného „autopilota směrem na Západ“ (Petr Robejšek), který v rozpadajícím se a měnícím se multilaterálním rámci středoevropských zahraničních politik konstantně představoval shodnou prioritu pro všechny zúčastněné státy a národy. Jeho v 90. letech (ještě) nezpochybňovanou funkci lze zaznamenat téměř vždy a všude, byť mnohdy jako rezultat čerstvé historické zkušenosti a negativní

77 ALEXANDER WENDT, Anarchy Is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics, *International Organization* 2/1992, s. 391–425, zde s. 397, 405–406. Srov. též JAKUB EBERLE, *Zdroje a vývoj postoje Spolkové republiky Německo k rozšiřování NATO v letech 1990–97*, diplomová práce obhájená na Univerzitě Karlově v Praze – Fakultě sociálních věd, Praha 2010, s. 8–27.

emoce vůči všemu, co přicházelo do našeho regionu (ať už domněle či skutečně) z jiných světových stran.

V dílčích komponentách *obsahu* zahraniční politiky lze však nacházet velmi mnoho nánosů, které se jeví být v přímé souvislosti (či průmětovosti) s dramatickými ději vnitropolitickými: optimismus první fáze české/slovenské transformace, provázený vědomím či alespoň artikulací ochoty vnímat „svět v souvislostech“ a z tohoto vnímání vyvozovat i postulát větší odpovědnosti za dění v něm, byl vystřídán transformačním vystřízlivěním a zdánlivou finalitou domácích politických scén, v České republice artikulovanou i hlasitě navenek (*Musterknabe-Rolle* v „úspěšných“ letech 1993–1996). Teprve zjevné ekonomické a politické problémy let 1996–97 přinesly nejenom korektury vnitropolitického kursu a vládní konstelace, ale i komplexnější a konsensuálnější vnímání cílů a prostředků zahraniční politiky. Na Slovensku přišly podobné významné korektury až po roce 1998, avšak s nepoměrně více trestnými body a zřejmě i po absolvování nutné zkušenosti z prvních kroků *státu bez hlubší tradice vlastní státnosti* a zahraniční politiky bez významnější přítomnosti a role zahraničněpolitických elit a „think tanků“, a to v míře ještě větší, než tomu bylo v sousedních tranzitivních zemích.⁷⁸

Transformační zahraniční politika obou nástupnických států ČSFR měla v 90. letech podobný problém: bez alespoň částečného „vyřešení“ neuralgického poměru ČR k Německu nešlo její západní orientaci trvale a věrohodně ukotvit a vnitropoliticky obhájit. Oponenti transformace tuto spojitost ostatně rychle vycítili. Na Slovensku sice absentovalo české uhranutí velkým Němcem, srovnatelný vztah slovensko-maďarský však podmiňoval prozápadní opce a šance nového demokratického Slovenska podstatně méně. *Západní volbu* Slovenska tudíž mohl v jeho sousedství ovlivnit – vedle určujícího vnitropolitického vývoje – spíše celkový rámec vztahů v regionu, resp. regionální spolupráce a zájmů jeho nejbližších sousedů. Pro ně byla tato slovenská volba

78 Otazníky kolem slovenského vývoje naznačují i slabá místa většiny tzv. tranzitologických studií (Transformationsforschung), které se soustřeďovaly na ekonomickou a politickou transformaci postkomunistických zemích, avšak podcenily problematiku demokratického občanství a tzv. národotvorby, resp. považovaly ji – minimálně u tzv. visegrádských zemí – za relativně ukončenou. Jak ale připomíná M. Kopeček – v polemice s Tarasem Kuziem – společnosti mladých středoevropských demokracií prošly po r. 1989 mnohdy zásadním přehodnocením konceptu národní identity, na Slovensku navíc doprovázeným vznikem státu, který si ještě na podzim roku 1992 nadpoloviční většina občanů ve zcela samostatné podobě nepřála. Viz MICHAL KOPEČEK, *Historická paměť a liberální nacionalismus v Česku a střední Evropě*, in: *Kapitoly z dějin české demokracie*, eds. Adéla Gjuríčová, Michal Kopeček, Praha – Litomyšl 2008, s. 232–264.

vitálně důležitá, byť některé doprovodné obsahy byly odlišné (ambice Polska hrát roli „regionální velmoci“, provázanost maďarské cesty na Západ s konsolidovanými vztahy k posttrianonským sousedům, propletenec českých zájmů o Slovensko, které – ač po rozdělení formulovány v posttraumatické situaci a potřebou oddělit se od ní – nadstandardní charakter vztahů se Slovenskem vždy s různou intenzitou postulovaly). Je příznačné, že vstup ČR a SR do Evropské Unie v roce 2004 (a do NATO v roce 1999, resp. 2003) byl vnímán i prezentován jako *transformační úspěch* a do jisté míry i legitimizační akt nových demokracií (ne-li konkrétních vlád, tak určitě zdejších demokratických, tedy i *transformačních* režimů).

Mohli-li jsme na počátku námi sledovaného období hovořit o evidentním rozporu „mezi snem a skutečností“ – tedy o prohlubující se divergenci konceptuální a praktické roviny slovenské zahraniční politiky (1993–1998), následný vývoj proběhl ve znamení zcela opačného trendu, a to nejenom ve prospěch Slovenska samotného, ale také celého dynamicky se měnícího a rozvíjejícího středoevropského regionu. Vývoj k západně ukotvené „nové střední Evropě“ – prosperujícímu a kooperujícímu regionu v rámci sjednocené EU – tedy neprobíhal po roce 1989 lineárně: základní směr nebyl dán jen jednotlivými zahraničněpolitickými koncepcemi, ale spíše fakticitou *relativně úspěšného* transformačního vývoje. Bude-li tento vývoj také *relativně úspěšně* dovršen (což podle názoru autora ani dnes není jisté), může plnit načas – zejména v zemích na východ, resp. jihovýchod od našich hranic – funkci modelu či vývozního artiklu. Jakkoliv nepovažujeme násilný „vývoz“ jakýchkoliv společenských i ekonomických modelů za žádoucí, myšlenka nedávno přijatého *Východního partnerství EU* (známá též jako *Neighbourhood-policy* či *EU-Nachbarschaftspolitik*) již určuje politiku rozšířené EU vůči těmto státům. Právě ve vztahu k stále ještě nestabilním, avšak strategicky důležitým státům a regionům platí a bude dlouho ještě platit staré, dobré a osvědčené *Verba movent, exempla trahunt*. Ovšem za základního předpokladu, že Západ – a potažmo poněkud bezradná Evropská unie – svoji atraktivitu postupně neztratí...

Summary

In the gravitational field of the new Central Europe: concepts and implementation of the foreign policy of the Slovak Republic in the first decade of its existence

Miroslav Kunštát

The article deals with the foreign policy of the Slovak Republic in the first decade of its existence (from its establishment in 1993 to Slovakia's accession to the NATO and EU in 2004). The study summarizes the initial phase of the independent Slovak foreign policy even before the dissolution of the Czechoslovak Federation and the grounding of its constitutional and institutional foundations. Particular attention is paid to the issue of potential conceptual and practical alternatives to pro-Western orientation of this country. Particularly the years 1993–1998 (2nd and 3rd government of the Prime Minister Vladimír Mečiar) showed some signs of Slovak *Sonderweg* in the Central European region. Discrepancies regarding the foreign policy orientations were rooted in an older discourse, and especially in the positions of the new political elites on the division of Czechoslovakia, or better to say, to the establishment of independent Slovakia. In addition to the division of Slovak society in the right and left its secondary division into the fans and opponents of an independent state also determined foreign policy debates in the 1990's.

In his historical-political approach, based also on the discursive critique, the author examines the external and internal factors shaping the Slovak foreign policy, i.e. in particular the dynamics, which on the one hand resulted from the attractiveness of NATO and the EU (and of the Western orientation in general) but on the other hand was based on the anti-liberal and nationalist political traditions and tendencies that were very significant and influential in Slovakia in that period. Attention is also paid to the development of views on cooperation in Central Europe (Visegrád-Group), the Slovak-Czech relations, Slovak-Hungarian relations and relations with Russia. In conclusion, the author deals with the Slovak reflection of European integration policy and European dimension of modern Slovak identity. The author considers this period as constitutive for the stabilization of Slovak foreign policy identity and foreign political culture.: in 2002–2006 (the second government of Prime Minister Mikulas Dzurinda) the basic foreign-policy consensus was found across all significant political parties. Although Slovakia seems to be firmly anchored in European integration structures, some relics of the past still persist, especially in the Slovak-Hungarian relations.